

KRIKŠČIONIŠKOSIOS BAŽNYČIOS RAŠTŲ IR APEIGŲ PASKATINTAS SAKINIŲ MODELIS: LAIKO SAKINIAI SU *KIEK KARTŲ* SENOJOJE LIETUVIŲ KALBOJE

JŪRATĖ PAJĖDIENĖ

0. Įvadas. Sudėtiniais prijungiamaisiais laiko sakiniais¹ nusakomas dviejų propozicijų² tarpusavio santykiu pagrįstas laiko matavimas – situacijos yra lokalizuojamos laike perteikiant jų vienalaikiškumą arba seką. Tipologiniuose aprašuose įsityvirtino laiko sakinių skirstymas pagal semantinę *when (kada), after (po to, kai)* arba *before (iki / prieš)* santykių³. Sakinius su *when* tipo⁴ jungiamaisiais žodžiais dabartinėje lietuvių kalboje atitinka sakiniai su bendrosios laiko reikšmės jungiamaisiais žodžiais *kai, kada, kuomet, kada*

¹ Ir tradicinės, ir moderniosios gramatikos kryptys išskiria tris pagrindinius prijungiamųjų sakinių tipus – aplinkybinius (prieveiksminius), aiškinamuosius (daiktavardinius) ir santykinius (būdvardinius). Aplinkybinių (prieveiksminių) sakinių, kuriems priskiriami ir laiko sakiniai, funkcija yra pateikti situacinį kontekstą pagrindinio dėmens predikatu nusakomam veiksmui ar būsenai (plg. Lindsay J. Whaley, *Introduction to Typology: The Unity and Diversity of Language*, Newbury Park: Sage Publications, 1997, p. 247).

² Lingvistinėje literatūroje propozicija apibūdinama kaip semantinis sakinio (*clause*) koreliatas (plg. Christian Lehmann, „Towards a Typology of Clause Linkage“, in: *Clause Combining in Grammar and Discourse*, edited by John Haiman, Sandra A. Thompson, Amsterdam Philadelphia: John Benjamins, 1988, p. 185), o propozicinis turinys vertinamas kaip būtinas parametras kalbos struktūros analizei (plg. Talmy Givón, *On Understanding Grammar*, New York, San Francisco, London: Academic Press, 1979, p. 3–4) bei kaip pagrindinis informacijos perteikimo kalboje vienetas (Talmy Givón, *Syntax: A Functional-Typological Introduction*, t. 1, Amsterdam Philadelphia: John Benjamins, 1984, p. 239).

³ Plg. Sonia Cristofaro, *Subordination*, Oxford, New York: Oxford University Press, 2005, p. 159.

⁴ Plg. Sonia Cristofaro, „‘When’ Clauses“, in: *WALS Online – Project of the Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology and the Max Planck Digital Library*, edited by Martin Haspelmath, Matthew S. Dryer, David Gil and Bernard Comrie, Munich: Max Planck Digital Library, 2008, <http://wals.info/chapter/126>, (2015-12-09).

tik / kai tik, o senojoje lietuvių kalboje – sakiniai su jungiamaisiais žodžiais *kad, kada, kaip, kuometu*⁵ ir *kiek kartų*⁶.

Laiko sakinių su jungiamuoju žodžiu *kiek kartų* potipis pastebėtas neseniai ir aprašytas negausiai⁷, todėl straipsnyje nurodomi prijungiamųjų sakinių jungiamiesiems žodžiams būtini gramatiniai parametrai, aptariamios žodžių junginio *kiek kartų* leksinės reikšmės ir šio junginio desemantizaciją ir gramatėjimą – virtimą sintaksinę funkciją atliekančiu dariniu – nulėmusios kultūrinės ir pragmatinės aplinkybės.

0.1. Apie prijungimo rodiklius. Siekiant žodžių samplaiką *kiek kartų* įvardyti specialią sintaksinę funkciją prijungiamuosiuose laiko sakiniuose atliekančiu funkcinio žodžiu, dera prisiminti reikalavimus, kuriuos turi atitikti prijungimo rodiklis (*adverbial subordinator*). Pasak Berndo Kortmanno, prijungiamuoju rodikliu gali būti nelinksniuojama laisva žodžio forma; šis žodis gali paveikti visą veiksmažodinį prijungiamąjį dėmenį, nors pats ir

⁵ Gramatiniuose lietuvių kalbos aprašuose buvo įprasta nurodyti, kad senuosiuose lietuviškuose raštuose prijungiamieji bendrosios reikšmės laiko sakiniai sudaromi tik su jungiamaisiais žodžiais *kad, kada, kaip, kuometu*, plg.: „Vieninteliai šalutiniai veiksmažodiniai sakiniai, raštijos pradžioje turėję laiko funkciją, buvo sakiniai su jungtukais *kad(a) ir kaip(o)*“ (Vytautas Ambrazas, *Lietuvių kalbos istorinė sintaksė*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006, p. 480); „Prieveiksmis *kuomet*, kilęs iš žodžių junginio *kuo metu*, jau XVI a. kartais ėjo laiko sakinių jungiamuoju žodžiu“ (*Ibid.*, p. 476).

⁶ Tiriamiesiems raštams būdingi panašūs jungiamųjų žodžių grafiniai, morfologiniai ir darybiniai variantai laikomi to paties jungiamojo žodžio atmainomis. Pavyzdžiui, jungiamojo žodžio *kuometu* (pvz., SP I 330₁) variantais laikomos *kumetu, kūmetu, kuo metu* (pvz., BP I 311₂; 311₃; SP II 52₃) formos, jungiamojo žodžio *kad* (pvz., DP 72₃₆) variantais – *kad, kad'* (pvz., DP 582₈; 108₄₈), jungiamojo žodžio *kada* (pvz., BP II 338₂₆) variantais – *kadda, kadái* (pvz., BP II 157₁₂; DP 383₃₉) formos, jungiamojo žodžio *kaip* (pvz., BP I 271₁₃) variantais – *kaip, kaip', kayp, kaipo* (pvz., DP 319₁; 387₄₀; 61₅; 347₄₁) formos, o *kiek kartų* variantu laikoma forma *kiekas kartų* (pvz., MT 10v₈). Sakiniai su vieno jungiamojo žodžio variantais vertinami kaip sudarantys tą pačią laiko sakinių šeimą.

⁷ Apie šio potipio laiko sakinius trijuose XVI–XVII a. lietuviškų pamokslų rinkiniuose žr. Jūratė Pajėdienė, *Senosios lietuvių kalbos sudėtiniai prijungiamieji laiko sakiniai*, humanitarinių mokslų daktaro disertacija, filologija (04 H), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2012, p. 90–92. Ankstesniuose gramatiniuose lietuvių kalbos aprašuose (net ir specialiai skirtuose tam tikro leidinio sintaksės tyrimams, pavyzdžiui, Merkelio Petkevičiaus sintaksei, plg. Ernst Fraenkel, *Sprachliche, besonders syntaktische Untersuchung des kalvinistischen litauischen Katechismus des Malcher Pietkievicz von 1598*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1947) nėra nuorodų apie *kiek kartų* kaip laiko sakinių jungiamąjį žodį. Tiesa, kai kur esama netiesioginių tokio gramatinio vertinimo nuorodų, pavyzdžiui, sugretinti *kiek kartų* – *so oft* atitikmenys (žr. Pietro Umberto Dini, „Lietuviškų žodžių indeksas“, in: [Heinrich Johann Lysius], *Mažasis katekizmas*, parengė Pietro Umberto Dini, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, p. 234) ar jungiamąją grandimi tarp lyginamųjų ir laiko sakinių įvardytas sakiny su *kaip dažnai*, atitinkantis vokiečių kalbos sakinį su *so oft* (žr. Vytautas Ambrazas, *op. cit.*, p. 478).

neatlieka sintaksinės funkcijos tame sakinyje; šalutinio sakinio struktūroje jungiamasis žodis paprastai užima kraštinę poziciją; šis žodis neturi priklausyti žymėtam registru⁸ (nėra archaizmas ar dialektizmas); šalutinis dėmuo (pats prijungimo rodiklis yra šio dėmens dalis) gali eiti prieš pagrindinį sudėtinio sakinio dėmenį. Išvardytus parametrus turi atitikti ir pavieniai (*single word items*), ir iš kelių žodžių (*multi-words expressions*) sudaryti jungiamieji žodžiai. Komplexinės raiškos darinys turi atitikti dar bent vieną iš trijų papildomų reikalavimų: jis turi demonstruoti bent minimalią sintezę; būti netekęs kai kurių įprasto junginio savybių; turėti bent vieną prieveiksminę reikšmę (*adverbial reading*), kurios neįmanoma rekonstruoti iš junginių sudarančių vienetų⁹. Aptariant laiko sakinių su *kiek kartų* vartojimą senojoje lietuvių kalboje, pirmieji šeši reikalavimai priimami kaip būtini ir esantys (senųjų lietuviškų raštų kontekste laiko sakiniai su *kiek kartų* nepasižymi archajiškumu, o tai, kad dabartinėje lietuvių kalboje *kiekkart* būtų vertinamas kaip archaizmas¹⁰, tik parodo gramatinimo proceso eigos kryptį ir dinamiškumą). Komplexinės sandaros prijungimo rodikliui būtinų parametrų atitiktys yra iliustruojamos straipsnyje: minimali sudėtinio jungiamojo žodžio sintezė matoma iš pasitaikančių junginio *kiekas kartų* formos trumpėjimo *kiek kartų* ar susiliejimo *kiekkart*¹¹, plg., pavyzdžiui, *kiekkârtu* DP 168b(168)¹²; kai kurių įprasto žodžių junginio savybių praradimą rodo ne vien tik laiko sakiniuose pastebimas *kiek kartų* reikšmės pokytis (žr. cituojamų prijungiamųjų laiko sakinių pavyzdžius), bet ir Mikalojaus Daukšos pateiktas Jakubo Wujeko postilės¹³ sakinio su *ilekroc* originalo modelio neatitinkantis vertimas¹⁴;

⁸ Šis reikalavimas aktualus aptariant dabartinių kalbų prijungimo rodiklius.

⁹ Daugiau apie „idealaus“ prijungimo rodiklio kriterijus žr. Bernd Kortmann, *Adverbial Subordination: A Typology and History of Adverbial Subordinators Based on European Languages*, (ser. *Empirical Approaches to Language Typology*, t. 18), Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1997, p. 72–73; Bernd Kortmann, „Adverbial Subordinators in the Languages of Europe“, in: *Eurotyp*, t. 3: *Adverbial Constructions in the Languages of Europe*, edited by Johan van der Auwera, Berlin, New York: De Gruyter Mouton, 1998, p. 458–460.

¹⁰ Plg., pavyzdžiui, Kortmanno pabrėžiamą archajišką dabartinėse slavų kalbose vartojamo *ilekroc* pobūdį; plg. Bernd Kortmann, *Adverbial Subordination*, p. 365.

¹¹ Tai gali būti susiję ir su žodžių formų susiliejimu ar sutrumpėjimu, plg. Paulo J. Hopperio pateiktą *condensation* sąvokos reikšmę: Paul J. Hopper, „On Some Principles of Grammaticalization“, in: *Approaches to Grammaticalization*, t. 1, edited by Elizabeth Closs Traugott, Bernd Heine, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1991, p. 21.

¹² Daugiau žr. 1.1.2 skirsnyje.

¹³ Toliau žymima santrumpa ³W: [Wujek Iakub], *Postilla Catholica Mniefyza. Przew D. Iakuba Wvyka ... W Krakowie*, 1590, in: *Mikalojaus Daukšos 1599 metų Postilė ir jos šaltiniai*, parengė Jonas Palionis, Vilnius: Baltos lankos, 2000.

kiek kartų sugramatinimą ir ši junginį sudarančių leksinių vienetų prieveiksminės reikšmės desemantizaciją rodo vertimuose iš vokiečių kalbos *so oft* vietoj pažodinio *kaip dažnai / kaip tankiai* pavartotas *kiek kartų*.

0.2. Apie neapibrėžtumo laike raišką. Jungiamuoju žodžiu *kiek kartų* prasidedančiu laiko sakiniu siekiama pranešti apie neapibrėžtu laiku įvykusio ar įvyksiančio ir atsitiktinį arba pasikartojantį dažnumą turėsiančio veiksmo galimybę. Šio potipio lietuvių kalbos laiko sakiniai atitinka anglų kalbos sakinius su *whenever*, vartojamus atsitiktinio ir/ar pasikartojančio veiksmo galimumui apibūdinti¹⁵. Kortmannas nurodo, kad kitas *atsitiktinumo ir galimybės laike (contingency)* apibūdinimas galėtų būtų *neapibrėžtas/nenurodytas laikas (indefinite time)*: perteikiant šio tipo ryši generuojamos situacijos „*tais atvejais, kada p, q*“, „*kada tik p, (tada) q*“, o tipinei šio ryšio raiškai pasitelkiami prieveiksminiai prijungimo rodikliai, padedantys išreikšti veiksmy *vienalaikiškumo (simultaneity overlap)*, *vietos (place)* ir/ar *sąlygos (condition)* aspektus¹⁶. Anglų kalbos laiko sakiniai su *when* perteikia pačią bendriausią laiko nuorodą, o sakiniai su *whenever* paprastai sudaromi siekiant paminėti ir veiksmo pasikartojimo aspektą¹⁷, nes *contingency* suvokiama kaip ne vien su laiku ir vieta, bet ir su tam tikru procesu susijusi kategorija¹⁸.

0.3. Apie tiriamuosius šaltinius. Laiko sakinių su *kiek kartų* morfosintaksinių savybių aprašas straipsnyje pateikiamas remiantis sisteminiu

¹⁴ Apie DP 141³⁵⁻³⁶ sakinį, fiksuojantį pastabą apie formos *kiek kartą* netinkamumą 1 Kor 11, 25 eilutės raiškai, žr. 1.2.2. skirsnyje.

¹⁵ Apie *contingency* daugiau žr. Bernd Kortmann, *Adverbial Subordination*, p. 185, 186, 325, 327; Bernd Kortmann, „Adverbial Subordinators in the Languages of Europe“, p. 465.

¹⁶ Žr. Bernd Kortmann, *Adverbial Subordination*, p. 85.

¹⁷ Plg. *The Cambridge Grammar of the English Language*, edited by Rodney Huddleston, Geoffrey K. Pullum, Cambridge: The Press Syndicate of the University of Cambridge, 2002, p. 698. Kiti gramatiniai anglų kalbos aprašai atkreipia dėmesį į jungiamojo žodžio *whenever* vartoseną kaip gana retą, bet tinkamą laiko bei su tam tikru įpročiu susijusios sąlygos (*habitual condition*) reikšmėms perteikti; plg. Douglas Biber [et al.], *Longman Grammar of Spoken and Written Language*, London: Longman, 2000, p. 844, 845. Šioje gramatikoje pateikta dabartinės anglų kalbos tekstyno duomenų analizė rodo, kad laiko santykių gramatinei raiškai dažniau parenkamos prieveiksmių ar prielinksninės konstrukcijos, o veiksmo laiko neapibrėžtumo raiškai dažniau parenkami veiksmažodiniai sakiniai ir tik kartais – prielinksninės konstrukcijos ir dalyviniai sakiniai (*Ibid.*, p. 787).

¹⁸ Apie tarpusavyje priežasties, tikslo, nuolaidos, sąlygos, padarinio santykiais susijusių veiksmy ar situacijų įvardijimą aplinkybiniais dariniais žr. Douglas Biber, *op. cit.*, p. 779.

gretinamuoju keturiuose lietuviškų pamokslų rinkiniuose – *Wolfenbüttelio postilėje* (WP, 1573)¹⁹, Jono Bretkūno *Postilėje* (BP, 1591)²⁰, Mikalojaus Daukšos *Postilėje* (DP, 1599)²¹ ir Konstantino Sirvydo *Punktuose sakymų* (SP I – 1629, SP II – 1644)²² – vartojamų laiko sakinių tyrimu (šios duomenų bazės pagrindą sudaro 2707 laiko sakiniai su prijungimo rodikliais). XVI–XVII a. pamokslų teksto dvisluoksniškumas (pamokslas pradedamas tam tikra Šv. Rašto citata/perikope ir tęsiamas pamokslininko komentarais, kurie WP, BP, DP vadinami *išguldymais*, o SP – *punktais*)²³ lemia poreikį atsižvelgti į sakinių vartojimo skirtinguose teksto sluoksniuose ypatybes (laiko sakinių su bendrosios reikšmės jungiamaisiais žodžiais vartojimo santykis skirtinguose WP, BP, DP ir SP teksto sluoksniuose parodytas 1 lentelėje). Pačiame pamokslo tekste taip pat gali būti aptinkamos Biblijos citatos²⁴ – vienos jų aiškiai cituojančios (eksplicitinės perikopės²⁵), o kitos parafrazuojančios – tik atpasakojančios tam tikrą Šv. Rašto versetą (implicitinės perikopės).

¹⁹ Faksimilę ir kritinį komentuotą teksto leidimą žr. *Die litauische Wolfenbütteler Postille von 1573, Faksimile, kritische Edition und textkritischer Apparat 1, Einleitung, Kommentar und Register 2*, hrsg. von Jolanta Gelumbeckaitė, (ser. *Wolfenbütteler Forschungen* 118.1-2), Wiesbaden: Harrasowitz Verlag in Kommission, 2008. Elektroninį tekstą žr. [---], *Wolfenbüttelio postilė, 1573*, elektroninį tekstą parengė Jolanta Gelumbeckaitė, konkordancijas – Jolanta Gelumbeckaitė, Vytautas Zinkevičius, 2007–2008, [interaktyvus], in: <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=37>, (2015-12-08).

²⁰ Faksimilę ir perrašą žr. *Jono Bretkūno Postilė: Studija, faksimilė ir kompaktinė plokštelė*, parengė Ona Aleknavičienė, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005.

²¹ Žr. *Mikalojus Daukša, Postilė, 1599*, elektroninį tekstą parengė Veronika Adamonytė, Milda Lučinskienė, Jūratė Pajėdienė, Mindaugas Šinkūnas, Eglė Žilinskaitė, Ona Aleknavičienė, konkordancijas – Veronika Adamonytė, Milda Lučinskienė, Jūratė Pajėdienė, Mindaugas Šinkūnas, Ona Aleknavičienė, Vytautas Zinkevičius, 2006, [interaktyvus], in: <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=2>, (2015-12-10).

²² Tekstas cituojamas pagal faksimilę, pateiktą dvitomiame leidinyje: Šyrwids, *Punktay sakimu (Punkty kazań) litauisch und polnisch mit kurzer grammatischer Einleitung herausgegeben von Dr. Franz Specht*, Göttingen, 1929.

²³ Apie postilę kaip tekstą, kuris populiariai aiškina, komentuoja ir aktualizuoja Bibliją žr. Magdalena Kuran, *Retoryka jako narzędzie perswazji w postyllografii polskiej XVI wieku (na przykładzie Postylli katolickiej Jakuba Wujka)*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2007, p. 65–66; apie Baroko postilėms būdingą kompoziciją žr. Viktorija Vaitkevičiūtė, *LDK katalikiškas Baroko pamokslas tarp ars vivendi ir ars moriendi*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008, p. 41–42.

²⁴ Šiame tyrime kalbama tik apie sudėtiniais prijungiamaisiais jungtukiniais laiko sakiniais išreikštas Šv. Rašto citatas.

²⁵ Tokie laiko sakiniai taip pat įtraukti į 1 lentelėje ir 1 diagramoje pateiktų laiko sakinių perikopėse statistiką.

Straipsnyje taip pat aptariami kituose raštuose (pavyzdžiui, Martyno Mažvydo katekizme (1547), Merkelio Petkevičiaus katekizme (1598), Simono Vaišnoro *Margaritoje teologiškoje* (1600)) pasitaikantys laiko sakinių su *kiek kartų* vartojimo atvejai, kurie dažniausiai taip pat yra susiję su tam tikrų Šv. Rašto eilučių citavimu ar atkartojimu. Laiko sakinių su *kiek kartų* nebuvimo faktas kai kuriuose šaltiniuose, pavyzdžiui, Daukšos (1595)²⁶ ar nežinomo vertėjo parengtame (1605)²⁷ Jokūbo Ledesmos katekizme, ar tam tikruose kurio nors šaltinio teksto sluoksniuose, pavyzdžiui, Jokūbo Morkūno *Postilės*²⁸ (1600) perikopėse, sietinas ne su teksto kūrėjo kalbinės raiškos specifika, o tik su šio tipo sakiniams reikalingo specifinio konteksto nebuvimu, tai rodo laiko sakinių su *kiek kartų* vartojimo atvejai Daukšos *Postilėje* ir Morkūno *Postilės* pamokslų komentaruose²⁹.

Sakiniai su bendrosios laiko reikšmės jungiamaisiais žodžiais	WP	BP	DP	SP
Perikopėse	95 (~21%)	102 (~28%)	102 (~9%)	40 (~15%)
Pagrindiniame tekste	349 (~79%)	266 (~72%)	1058 (~91%)	231 (~85%)
Iš viso	444 (100%)	368 (100%)	1160 (100%)	271 (100%)

1 lentelė. Prijungiamųjų laiko sakinių su bendrosios reikšmės jungiamaisiais žodžiais vartojimas WP, BP, DP ir SP perikopėse ir pagrindiniame tekste

0.4. Apie leksines ir gramatines junginio *kiek(as) kartų* reikšmes senojoje lietuvių kalboje. Nesuskaičiuojamasis žymimasis kognicinis įvardis *kiek/kiekas*³⁰ su daiktavardžio *kartas* daugiskaitos kilmininku senuosiuose

²⁶ Žr. Mikalojus Daukša, *Katekizmas*, 1595, elektroninį tekstą parengė Mindaugas Šinkūnas, konkordancijas – Mindaugas Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, 2006, [interaktyvus], in: <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=1>, (2015-12-11).

²⁷ Žr. *Jokūbo Ledesmos katekizmas*, 1605, elektroninį tekstą parengė Juozas Karacius, Ričardas Petkevičius, Mindaugas Šinkūnas, konkordancijas – Vytautas Zinkevičius, Mindaugas Šinkūnas, 2001–2002, 2008, [interaktyvus], in: <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=44>, (2015-12-11).

²⁸ Žymima santrumpa MP: [Jokūbas Morkūnas], *Postilla lietvvišzka, tātáy est Išguldimás prástás ewángeliu ant kožnos nedėlios ir szwentes per wísus metus, kurios págal buda sená báznicžioy Diewá est skáitomos* [...] per Jokubą Morkuną tárna kunigáykszcžia ... Krysztáfa Rádiwiła wáiwádos Wilniaus, 1600, [interaktyvus], in: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1R0000047394>, (2015-12-11).

²⁹ MP sakinio su *kiek kartų* pavyzdį žr. 1.3. skirsnyje.

³⁰ Alberto Rosino pateiktoje įvardžių klasifikacijoje nedeiktiniai įvardžiai vadinami *kogniciniiais*, jie skirstomi į kiekybinę informaciją perteikiančius konstatacinius ir kiekybi-

lietuvių raštuose buvo vartojamas ir dabartinėje lietuvių kalboje įprastomis leksinėmis reikšmėmis³¹ ir funkcijomis: klausiamuoju (*kiek kartų?*³²) ar santykiniu žodžiu (*tiek kartų*³³) ar pabrėžiamąja kiekybinės nuorodos reikšme (*daug kartų*³⁴). Įprasta yra ir viena iš gramatinių reikšmių, kai *kiek kartų* vartojamas kaip lyginimo pagrindą perteikiantis jungiamasis žodis su atliepieniu *tiek kartų* lyginimo sakiniuose³⁵.

Prieš pradėdant kalbėti apie junginio *kiek kartų* specifinę gramatinę reikšmę, skirtą išreikšti neapibrėžtumo ir netikėtumo laike aspektus, reikia paminėti, kad senojoje lietuvių kalboje įvardis *kiek* buvo pasirenkamas siekiant įvardyti pasikartojimą (su ciklinio laiko reikšmės daiktavardžiais) ar laiko pilnatvę. Dabartinėje lietuvių kalboje tai būtų išreiškiama įvardžiais *kas / kiekvienas / visas*³⁶, plg.:

nės informacijos neperteikiančius klausiamuosius (Albertas Rosinas, *Mikalojaus Daukšos tekstų įvardžių semantinė ir morfologinė struktūra*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001, p. 90). Pasak Rosino, senosios lietuvių kalbos žodis *kiekas* žymi „tam tikrą elementų poaibį, kurį sąlygiškai galima apibrėžti kaip „keleri, keletas, daugelis“; šio įvardžio būdingu konteksto partneriu yra daiktavardžio kilmininkas (*Ibid.*, p. 98–99). Daukšos raštuose vartojamo įvardžio *kiekas* linksniavimo paradigmą žr. *Ibid.*, p. 99.

³¹ Plg. šio junginio pateiktį Sirvydo žodynuose: *ilekolwiek / quantumcon[que]*. [*kiektikta*]. SD 47v II₁₀₋₁₁; *Ilekróc / quoties, quot vicibus*. [*kiek kartu*]. SD 47v II₁₃ ir *Kilkákróc / aliquoties*. [*kiek kartu*]. SD 54r I₂₁ (žr. Konstantinas Sirvydas, [*Dictionarium trium linguarum*], 1620, elektroninį tekstą parengė Milda Lučinskienė, konkordancijas – Milda Lučinskienė, Vytautas Zinkevičius, 2008, [interaktyvus], in: <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=20>, (2015-12-08)) ir *Ilekróc / Quoties. Kiek kartu.*, *Kilá króc / ALIQUOTIES. Kiekas kartu* ([Konstantinas Sirvydas, *Dictionarium trium linguarum*, 1642], *Pirmasis lietuvių kalbos žodynas*, įvadą ir žodyno rodyklę parengė Kazys Pakalka, Vilnius: Mokslo, 1979, p. 89₄₋₅; 103₄₋₅).

³² Pavyzdžiui: *klaufe Krištu / kiek kartu βmogus βmogui turetu atleifti / bau ganna butu septinis kartus?* BP II 486₁₆.

³³ Pavyzdžiui: *A Krištus atfaka ne tiktai septinis kartus / bet ir kiek kartu ansfai atfiprafcha.* BP II 486₁₉.

³⁴ Pavyzdžiui: *teip iau kaip kiek kartų efmi tarens* WP 41r₃₁; *GIrdeiote iau kiek kartu / Adoma per fugriefchijma fawa / bey fawe bei wiffas βmones ibraidinufi ir iklampinnufi ing amβina prapūlima* BP I 30₁₂₋₁₄; *kurie iūkes iš małdū krikščioniŃskū kiekas kártu kabētu* DP 152; ir plg. *ktorzy násmiewáią z modlitw Chreścijáńskich kilákróc powtarzánych* ³W 157₅₂; *IONas βwyntas kłaufiamas kuo efi / kiek kartu atfako ne efmi neefmi* SP I 77₆ ir *IAn šwiety fpytany / cšym ieft / kila króc odpowiedźiat nie ieftem / nie ieftem.* SP I 77₇.

³⁵ Pavyzdžiui: *kiek kartu kas nufideft / ir iš širdies gaylis / tiek kartu atleydzia.* SP I 250₁; *ilekróc kto zgrzeβy [...] tylekróc odpufcza* SP I 250₁.

³⁶ Jono Palionio pastebėjimu, įvardinio prieveiksmio *kiek* aplinkybiniuose žodžių junginiuose „kiekvieno“ reikšme vartojimas buvo būdingesnis „prūsienės ir vidurietiškosios atšakos“ autoriams, bet „šitokia *kiek* vartosena jau tuomet turėjo sritinį bei archainį

Kiek nedelias bafzniczian waikfcziati prifakikiet MŽK³⁷ 11₁₃ – ,kas / kiekvieną savaitę;

Delto rakafn fchitą makfla trumpa imkiet Ir aweles iufu tu mažu dewa maxlu penekiet Pregtam platefnia maxla kiek denas laukiet MŽK 12₁₁ – ,kas / kiekvieną dieną;

Nar mus kiek cziefia peneti MŽK 69₄ – ,visą laiką' (plg. chceć na wszelki czas żywić³⁸).

1. Laiko sakiniai su *kiek kartų* senojoje lietuvių kalboje

1.1. Laiko sakiniai su *kiek kartų* WP, BP, DP ir SP

1.1.1. Vartojimo dažnumas. Laiko sakiniai su *kiek kartų* WP, BP, DP ir SP vartojami retai: WP ir BP jų pavartota po 5, DP – 6, SP – 1. Statistiškai tai labai nežymi dalis (nuo ~0,4% iki ~1,4%) kitų WP, BP, DP ir SP prijungiamųjų sakinių su bendrosios laiko reikšmės žodžiais (*kad, kada, kaip, kuometu*) visumos atžvilgiu. Laiko sakinių su *kiek kartų* vartojimą WP, BP, DP ir SP pamokslų rinkinių perikopėse ir pagrindiniame tekste bei jų dažnumo santykį visų kitų laiko sakinių su bendrosios laiko reikšmės jungiamaisiais žodžiais vartojimo atžvilgiu žr. 1 diagramoje.

1.1.2. Semantinės ir morfosintaksinės laiko sakinių su *kiek kartų* ypatybės. Laiko santykių raiška prijungiamuosiuose laiko sakiniuose su *kiek kartų* gali būti paryškinaama atliepiamuoju žodžiu *tada / visada*. Šalutinio dėmens tariniu eina asmenuojamosios veiksmažodžio formos, o pagrindinio dėmens tarinio raiškai dažnai parenkamas skatinamojo modalumo veiksmažodis. Plg. dviejų gramatinių modelių – V_{LIEP}, *kiek kartų* V_{ES/BŪS} ir V_{ES} SKATIN, *kiek kartų* V_{ES} – raiškos sakinių pavyzdžius:

Tūgi kiek kartu regi fannari koki βmogaus pagadinta / t a d d a tark / tatai ifch tiefos welinas padare fu Diewo βinne. BP II 369₈

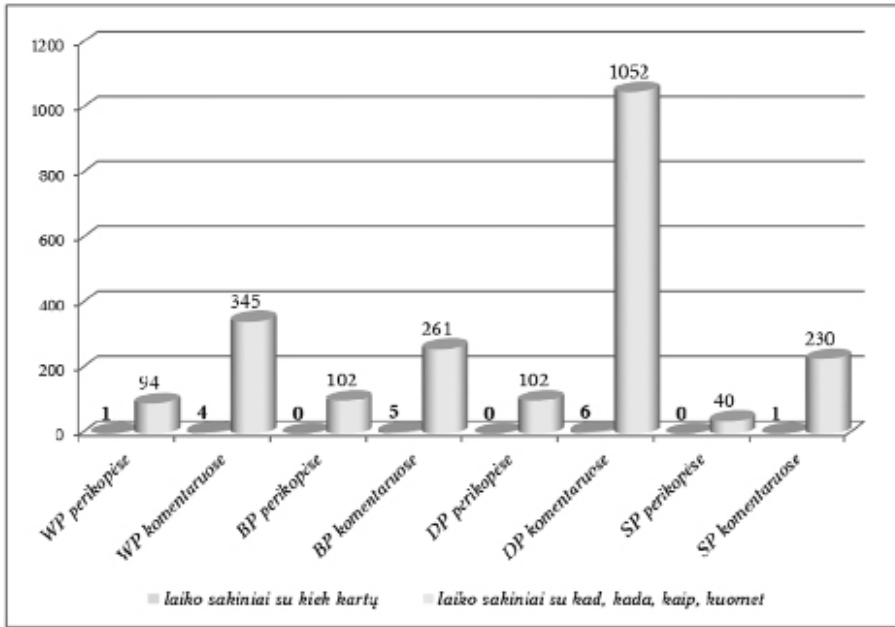
Todelei kiek kartu ifchwifti βolele lauko anaipo ifchgraβinta ir Diewo ifchrafchita / tada atmink bei tikek Diewa ir tawe norinti teipo denkti ir apdariti / ieib βalcziu neprapultumbei. BP II 400₂₂

Todelei kiek kartu krikfchczioniui Wargai paffipin / wiffada te atmen

atspalvį ir buvo pradėjusi nykti“ (Jonas Palionis, *Lietuvių literatūrinės kalbos istorija*, Vilnius: Mokslas, 1979, p. 71).

³⁷ Santrumpa MŽK žymima: [Martynas Mažvydas, *CATECHISMVSA PRAfity Szadei, Makflas fkaitima rafchta yr giesmes del krikfczianiftes bei del berneliu iaunu nauiey fugulditas KARALIAUCZVI VIII, dena Menefes Saufia, Metu uβgimima Dieva. M. D. XLVII*], in: Guido Michellini, parengėjas, *Martyno Mažvydo raštai ir jų šaltiniai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, p. 61–139.

³⁸ Citata iš Jano Seklucjano *Pieśni duchowne a nabożne* (1547) in: Guido Michellini, *op. cit.*, p. 128.

1 diagrama. Laiko sakinių su *kiek kartų* ir su kitais bendrosios laiko reikšmės žodžiais vartojimo pasiskirstymas WP, BP, DP ir SP perikopėse ir pagrindiniame tekste

Pona fawa Kriřtu iřch numirufiu priřikielufi / ir norinti bei galinti ghi iřch tos bedos iřchinti. BP II 40₁

Panařią semantinę funkciją atlieka ir pagrindinio dėmens tariniu einantis deontinio modalumo³⁹ veiksmařzodis (modelis $V_{ES\ DEONT}$, *kiek kartu* V_{ES}), plg.:

teipaięg to budu ir kiek wenas kriřřaniřřkas řřmagus, pagal fawa pergaleijma radas tur ing warda pana diewa padeti, a gielbeti labių turtu fawa, kiek kar-
tu priwalliu ira. WP 53v₁₉

teip' ir mes / tarnų wëikařus ir dârbus / ir wiffús dáiktus řžemes vřřpakâliie pa-
likt' turime / kiek' kârřu ant' to kârno mařdós řžegeme. DP 619₃₆

tak teř y my / řluřžebne řprawy y zabáwy [...] řořtáwować mamy / ilek roć ná
te gorę modlitwy wřřřpuiemy. ³W 538₄₄

Cituoiant ar persakant 1 Kor 11, 25–26 eilutes (apie řių eilučių raiřką ne vien WP, BP, DP ir SP, bet ir kituose senuosiuose rařtuose řr. 1.2.1 skirsniį)

³⁹ Apie deontinį modalumą, skirtą ne teiginių, o abstrakčių propozicijų, reiřkiančių „kokių nors subjektų veiksmus arba poelgius“ řr. Axel Holvoet, Artūras Judžentis, „Nuosakos kategorijos struktūra“, in: *Gramatinių kategorijų tyrimai*, redagavo Axel Holvoet, Loreta Semėnienė, (ser. *Lietuvių kalbos gramatikos darbai*, 2), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2004, p. 83.

taip pat gali būti vartojami deontinio modalumo predikatai – pagrindinio dėmens tarinys šiuose sakiniuose būna išreikštas liepiamąja nuosaka⁴⁰ (gramatinis sakinio modelis V_{LIEP} , *kiek kartų* $V_{BŪS}$) arba būsimąjo laiko⁴¹ (gramatinis sakinio modelis $V_{BŪS}$, *kiek kartų* $V_{BŪS}$) veiksmažodžiu.

WP ir DP esama faktyvias nuostatas perteikiančių episteminio modalumo⁴² sakinių su *kiek kartų*, kurių pagrindinio ir šalutinio dėmens tariniais eina būtojo laiko veiksmažodžiai, plg.:

Wienókig níékados Bażniczioi' ne palôwe ir rôde iús W. Díewas ant' máldú
 Ńwentúiu / kiekkârtu to bú réike. DP 228₁₃
 wŃákże nigdy w Kościele nie uftáty: y okázował ie Pan Bog ná modlitwy
 Ńwíetych / ilekroć tego była potrzebá. ³W 236₄₄
 fu toiegi kunu (bua angu) tapa nukriŃawatas kiek kartų attaija aplumpi
 fawa, durimis uŃdaritamis. WP 47_{V18}

BP ir SP tekstams labiau būdinga prepozicinių, o WP ir DP – postpozicinių laiko sakinių su *kiek kartų* vartojimas (žr. 2 lentelę). BP sakiniams su *kiek kartų* dažniau nusakoma veiksmų seka (dažnesni ikoniškos dėmenų tvarkos modeliai), o WP, DP, SP – vienalaikiškumas.

DP sakiniai su *kiek kartų* atitinka Wujeko postilės laiko sakinius su *ilekroć*. Lenkiškame originale *ilekroć*⁴³ dažniausiai rašomas kaip vienas žodis, išskyrus DP 100₄₉ sakinio lenkišką atitikmenį, plg.:

ir kiek' kârtu futíkfítę kuri élgęta elmożinos práŃanti / tad' iam fu nôru
 pęnigú atwírŃkite. DP 100₄₉

⁴⁰ Plg.: „bendriausią deontinio modalumo pagrindą sudaro ne normos, o apskritai valios aktai, todėl deontinio modalumo sričiai priskirtina ir liepiamosios nuosakos [...] reikšmė“ (Axel Holvoet, Artūras Judžentis, *op. cit.*, p. 83). Apie liepiamąją nuosaką kaip nežymėtą deontinės sistemos narį žr. *Ibid.*, p. 86.

⁴¹ Būsimasis laikas susijęs su modalumu ir juo reiškiamų teiginių kalbėjimo momentu verifikuoti neįmanoma; daugiau apie tai žr. Axel Holvoet, Jūratė Pajėdienė, „Laiko kategorija ir laiko formos“, in: *Gramatinių kategorijų tyrimai*, p. 122–124.

⁴² Episteminio modalumo veiksmažodžiai paprastai žymi faktyvius veiksmus, o nuosakos kategorijos požiūriu priklauso tiesioginei nuosakai: „Episteminis modalumas yra susijęs su žmonių žiniomis apie pasaulį; [...] Episteminiai predikatai modifikuoja teiginius, kuriuos galima vertinti teisingumo požiūriu, o šios operacijos rezultatas taip pat yra teiginys, kurio teisingumą galima nustatyti“ (Axel Holvoet, Artūras Judžentis, *op. cit.*, p. 82, 85).

⁴³ Apie *ilekroć*, siejantį senosios lenkų kalbos laiko sakinius, žr. Zenon Klemensiewicz, Tadeusz Lehr-Splawiński, Stanisław Urbańczyk, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1955, p. 475. Apie *ile*, *ilekroć* ir *-kroć* kilmę ir vartojimą žr. Wiesław Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2005, p. 198, 260.

á ile kroć podkaćie ktorego vbogiego iámužny proβaćego / tedy mu 3 ochot-
pieni·dzy v·yc·ie. ³W 102₇

DP taip pat esama laiko sakinių su kartu rašomu jungiamuoju žodžiu
kiekkartu, plg.:

Negu rėgimái Barabôšiu augšćzėus Chriřtaus kelamė / kiekkártu nufidemė?
DP 168b(168)₃₀

Aza iawne Bárabaβá nad Chryřtuá nie przekládamy / ilekroć grzeβymy. ³W 236₄₄

Šalutinio dėmens →	WP		BP		DP		SP	
	pre- pozicija	post- pozicija	pre- pozicija	post- pozicija	pre- pozicija	post- pozicija	pre- pozicija	post- pozicija
V _{BŪT} , <i>kiek kartų</i> V _{BŪT}	–	1	–	–	–	1	–	–
V _{ES} (EPIST / SKATIN / DEON), <i>kiek kartų</i> V _{ES}	–	2	1	–	–	2	–	–
V _{LIEP} , <i>kiek kartų</i> V _{ES}	–	–	2	–	1	–	–	–
V _{LIEP} , <i>kiek kartų</i> V _{BŪS}	–	1	1	1	1	1	–	–
V _{BŪS} , <i>kiek kartų</i> V _{BŪS}	1	–	–	–	–	–	1	–
Iš viso	1 (20%) (1 V)	4 (80%) (1 S, 3 V)	4 (80%) (4S)	1 (20%) (1 S)	2 (33%) (1 S, 1 V)	4 (67%) (4 V)	1 (100%) (1 V)	–
	5		5		6		1	

2 lentelė. WP, BP, DP, SP laiko sakinių su *kiek kartų* poziciniai ir gramatiniai modeliai⁴⁴

1.2. Junginio *kiek kartų* gramatėjimo pagrindas – specifinė 1 Kor 11, 25–26 eilučių raiška

1.2.1. *Kiek kartų* gramatėjimo sąsaja su tam tikrų frazių performatyvumu. Gramatinimą galima įvardyti kaip dinamišką žodžių formos-reikšmės pokyčių per(si)grupavimą⁴⁵. Funkciniai žodžiai paprastai yra kilę iš turinio (įprastos leksinės reikšmės) žodžių. Kai tam tikro leksinio turinio žodis ar

⁴⁴ Pirmoje apatinės eilutės grafoje raide S pažymėtas veiksnių sekos santykį perteikiančių sakinių skaičius, raide V – vienalaikiškumą.

⁴⁵ Plg. Elizabeth Closs Traugott, „Grammaticalization, Constructions and the Incremental Development of Language: Suggestions from the Development of Degree Modifiers in English“, in: *Variation, Selection, Development-Probing the Evolutionary Model*

žodžių junginys įgyja specialias gramatines tik funkciniam žodžiui būdingas charakteristikas – pavyzdžiui, diskurso atkarpų jungimo, – tą žodį ar žodžių junginį laikome sugramatintu⁴⁶. Aptardami tipiškus gramatinimo faktorius Paulas Hopperis ir Elizabeth Closs Traugott nurodo, kad leksinio darinio gramatinimui reikalingas pokytis gali rasti labai siauro vartojimo lauke⁴⁷, o gramatinimo procesui prasidėjus kai kurios žodžių junginio savybės yra prarandamos, o kai kurios naujos įgyjamos⁴⁸. Tai, kad tam tikrų gramatinių inovacijų yra nusitveriama ir laikomasi bendruomeniškai (jos yra paveldimos vienu bendruomenių ir perduodamos kitoms bendruomenėms⁴⁹) ir taip tampa specialiais dariniais, rodo socialinę ir kultūrinę gramatinimo prigimtį⁵⁰. Žmogaus sugebėjimas konceptualiai prisiderinti prie aplinkybių arba pereiti į kitą mentalinę erdvę⁵¹ yra sietinas ir su ritualu⁵². Vienas iš ritualo tikslų yra perteikti tam tikrą scenarijų, o sėkmingas sumanytojo scenarijaus perteikimas paprastai būna susijęs su tam tikrais kalbos aktais⁵³. Performatyvumas yra svarbus daugelio ritualų aspektas, nes ritualu, kuriam dažnai pasitelkiamos metafora ar metonimija, siekiama ne aprašyti esamą ar galimą situaciją, bet pateikti trokštamą dalykų būklę kaip fizinio ir/ar lingvistinio akto atlikimo rezultatą⁵⁴. Eve Sweetser performaty-

of Language Change, edited by Regine Eckardt, Gerhard Jäger, and Tonjes Veenstra, Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 2008, p. 242.

⁴⁶ Daugiau žr. Paul J. Hopper, Elizabeth Closs Traugott, *Grammaticalization*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, p. 4. Specifinis prijungiamųjų sakinių žymėjimas yra viena iš gramatinimo raiškos kryptių, plg. Östen Dahl, *The Growth and Maintenance of Linguistic Complexity*, Amsterdam, Philadelphia: Benjamins, 2004, p. 114–115.

⁴⁷ Plg. Paul J. Hopper, Elizabeth Closs Traugott, *op. cit.*, p. 2.

⁴⁸ *Ibid.*, p. 3.

⁴⁹ Apie kalbos kontaktų įtaką gramatinimui, apie vidines ir išorines kalbinių ryšių priežastis žr. Raymond Hickey, „Language Contact: Reconsideration and Reassessment“, in: *The Handbook of Language Contact*, edited by Raymond Hickey, Blackwell Publishing, 2010, p. 3–4, 6–7.

⁵⁰ Plg. Elizabeth Closs Traugott, *op. cit.*, p. 243.

⁵¹ Plg. Eve Sweetser, „Blended Spaces and Performativity“, in: *Cognitive Linguistics*, 2000, t. 11, Nr. 3/4, p. 318, 329; žr. Vyvyan Evans, Melanie Green, *Cognitive Linguistics: An Introduction*, Edinburgh University Press, 2006, p. 401, 417.

⁵² Apie ritualinės magijos ir religijos panašumus (pavyzdžiui, papročio, atlikimo techniku, kalbos elementų panaudojimą apeigose) ir skirtumus žr. Marcel Mauss, *A General Theory of Magic*, London: Routledge and Kegan Paul, 1972, p. 23, 174, 178.

⁵³ Apie nelingvistinių performatyvų gausą ritualuose ir magijoje žr. Eve Sweetser, *op. cit.*, p. 311.

⁵⁴ Plg. Eve Sweetser, *op. cit.*, p. 312–313; Vyvyan Evans, Melanie Green, *op. cit.*, p. 417–418.

vumą apibūdina kaip mentalinių erdvių persipynimą, įvykstantį tam tikrą struktūrą perkeliant iš vienos simbolinės erdvės į kitą⁵⁵, ir pabrėžia performatyvus nuo paprasto depiktyvaus aprašymo skiriančią bruožą: performatyvai visada siejasi su tam tikromis intencijomis ir ketinimais, nukreiptais į būsimą laiką⁵⁶. Performatyvai padeda realų pasaulį priderinti prie žodžių ir rodo žmonių sugebėjimą susijusių prasmių modelį pakreipti mąstymui reikalinga linkme⁵⁷.

Su tam tikrų frazių performatyvumu sietinas ir žodžių junginio *kiek kartų* gramatinimo lietuvių kalboje procesas: įprastos leksinės reikšmės darinio *kiek kartų* desemantizacija ir virtimas funkciniu žodžiu.

Senuosiuose raštuose iš bendro laiko sakinių su *kiek kartų* vartojimo išsiskiria du atvejai, susiję 1 Kor 11, 25–26 eilučių citavimu ar atpasakojimu⁵⁸. Šios 1 Kor užrašytos eilutės siejasi su svarbiu krikščioniškųjų apeigų ritualu – Eucharistija, kuri vertinama turinti Bažnyčią statydinančios ir krikščionis vienijančios jėgos⁵⁹. 1 Kor 11, 25 eilutės dažną fiksavimą lietuviškuose raštuose skatino Evangelikų Liuteronų Bažnyčios leidžiami

⁵⁵ Plg. Eve Sweetser, *op. cit.*, p. 305.

⁵⁶ *Ibid.*, p. 311. Performatyvus gali būti išreikštas ir tiesiogine nuosaka ar depiktyvu (*Ibid.*, p. 308, 324).

⁵⁷ Sweetser pastebi, kad Krikščionių Bažnyčioje ir katalikai, ir protestantai Eucharistiją sutartinai laiko performatyvu, padedančiu pasiekti vienovę su Dievu, susiejant Kūno ir Kraujo metaforą su duonos ir vyno vartojimu realioje erdvėje, o Pašventinimo ritualo frazės vertinamos skirtingai: Katalikų Bažnyčia pasakymus *Tai yra mano kūnas* ir *Tai yra mano kraujas* suvokia kaip performatyvus, o Protestantų – tik kaip aprašančias frazes; žr. Eve Sweetser, *op. cit.*, p. 324.

⁵⁸ Pastaba apie 1 Kor 11, 25 ir 26 eilutes nusakančių laiko sakinių priskyrimą 1 diagramoje: BP, DP, SP tekstuose šių eilučių citatos pateiktos komentare aiškinimo kontekstuose, o WP dvejopai: vienur komentuojant pateikiama nuoroda į citatos šaltinį (plg.: *Ape treczia kas ira gera angu <pik=> pikta temus kure hadnai ~ wertai ir hadnai tap sacramentap <-fakra=nn> prišengia, S: Paw: gramatai fchas denas ifchrafchia waifiu, ~ kas gera ira temus, kure hadnai ~ weru pirma per Chun Jefu budami teifus apteifinti prišengia tap sacramentap kur teip kalba <-kel>: Kiek kartu walgidite donu tu ir ifch kelika gerfite. fmerti wešpates <-f> fakifite ik attais. WP 130v⁷⁻¹⁵), o kitur tik apibendrintai nurodant Kristaus autorystę (plg.: *Sacramentas angu fwetaftis kuna ir krauia pana mufu Jefaus Chaus nedel numirufiu <bet del> bet del giwuiju ira instatita [...] idant iu walgidami ir gierdami wieru fawu ing Chu ftiprintumbim a drutintumbim, kaip ghifsai pats bila, tai darrikite kiek kartu walgidite ir gierfite ant atninima mana WP 283v³²-284r¹⁰).**

⁵⁹ Apie tai, kad Krikščionių Bažnyčia pabrėžia nuo pat jos ištakų stebimą priežastinę – Bažnyčią statydinančią – Eucharistijos įtaką, kurią atskleidžia 1 Kor 11, 24–25 eilutės, padedančios tikintiesiems pajusti sakramentinę vienovę su Kristumi, žr. Jonas Paulius II, *Enciklika Ecclesia de Eucharistia apie Eucharistijos santykį su Bažnyčia*, [interaktyvus], in: http://www.lcn.lt/b_dokumentai/enciklikos/ecclesia-de-eucharistia.html, (2015-12-09).

Martino Lutherio *Mažojo katekizmo* arba *Enchiridiono* vertimai į lietuvių kalbą. Lutherio *Mažajame katekizme* esantis *Altoriaus sakramento*⁶⁰ skyrius, skirtas paprastam tikinčiajam (plg.: *Sacramentas Altoriaus, kaip tō Hukinikas fchejmina sawa prafcziaufei tur mokinti* VE 32(330)_{13–16}) apima ne vien pačius performatyvus, vienas kurių yra pateiktas *1 Kor 11, 25* citata, bet ir trumpesnius⁶¹ ar ilgesnius⁶² aiškinimus dėl šio Sakramento galios ir įtakos arba performatyvumo.

Jungiamojo žodžio *kiek kartu* pasirinkimas *1 Kor 11, 25* eilutės vertime rodo atitinkamas NT eilutes nusakančių lotynų kalbos sakinių su jungiamuoju žodžiu *quotienscumque* įtaką, nes senosios graikų kalbos sakinių su jungiamuoju žodžiu ὅσάκις modeliai labiau akcentuoja dažnumo aspektą, ryškiai perteiktą ir Lutherio *Enchiridione* junginiu *so oftens*. Lietuviškuose protestantiškuose leidiniuose labiau tikėtinas buvo vokiškos *1 Kor 11, 25* eilutės su *so oft*⁶³ pažodinis vertimas į lietuvių kalbą junginiu *kaip tankiai /*

⁶⁰ *Das Sacrament Des Altars* LE 72_{6–7}. Santrumpa LE žymima: [Martin Luther], *Der kleine Katechismus* spaudinyje DRITTER PREUSSISCHER KATECHISMUS *Das ENCHIRIDION*. Der Kleine Catechismus Doctor Martin Luthers / Teutfch vnd Preuffifch. Gedruckt zu Königsperg in Preuffen durch Johann Daubman, 1561, [interaktyvus], in: <http://titus.uni-frankfurt.de/texte/etcs/balt/lit/vilentas/vilen.htm>, (2015-12-11).

⁶¹ Plg. pirmojoje lietuviškoje knygoje pateiktą šio ritualo svarbos įvertinimą: *kurfssai vf3 ius bus ifchletas ant atleidima greku iuffu tatai darikiet kiek kartu gierffit ant atminima mana. Pauilas j. Corin. xj. Capi. Ta Testamenta te f3adei ira galua jr pamatas MŽK 27_{5–9}, atitinkantį tokią Seklucjano *Katechismu text prosti* atkarpą: *ktora Zawas iest wilana na odpowzzenie grzechow waschich, tho czinczie / ile kroc bądzięcie pyć na pamiątkę moię. Wtim Testmencie thi słowa na grontownieysze są* (cit. pagal: Guido Micheleni, *op. cit.*, p. 87).*

⁶² Plg. Baltramiejaus Vilento *Enchiridiono* vertime pateikiamą aiškinimą apie simbolinio valgio ir gėrimo įtaką sustiprinančius žodžius ir tikėjimą: *Kokię nauda dara tokfai walgimas ir gerimas? // Atfakimas. // Tatai ludy tie f3od3ei, Vfch yus ifchdūtas, ir pralietas, ant atleidima ghrieku: tatai esti, iog mums tame Sacramente, atleidimas ghrieku, f3iūwatas ir ifchganimas, per tokius f3od3ius dūdamas jra, Nefa kur atleidimas ghrieku jra, tenai jra taipaięg f3iūwatas ir ifchganimas. // Kaipio gal kunifchkas waigimas ir gerimas, tokius did3ius daiaktus dariti? // Atfakimas. // Walgimas ir gerimas vf3tiefos tō nedara, Bet tie S3od3ei kurie tenai stowy, Vfch yus ifchdūtas, ir pralietas ant atleidima ghrieku. Kurie f3od3ei jra prieg kunifchka walgima ir gerima kaip galwos dalis Sacramenta, akurs tiems f3od3ems tik, tas tur ką tie faka, ir kaip fskamba, tatai esti, atleidima ghrieku. // Kurfsai tada toki Sacramenta wertai prijma? Atfakimas. // Pafnikauti, ir kunifchkai sawe priffigatawiti, jra vf3tiefos geras wirfchutinis daiktas. Bet tas esti tikrai wertas ir gerai priffigatawijes, klu}rsai tik tiems f3od3ems, Vfch yus ifchdūtas, ir pralietas ant atleidima ghrieku. Akurs tiems f3od3ems netik, alba abeiō, tas jra newertas ney priffitaijēs. Nefa tas f3odis (vfch yuf) nor turetī ifch wiffos fchirdies tikinc3us VE 1579, 33(332)_{18–35}(336)₄. Santrumpa VE žymima: [Baltramiejus Vilentas], *Enchiridion*, 1579, elektroninį tekstą parengė Ralf-Peter Ritter, 1998, [interaktyvus], in: <http://titus.uni-frankfurt.de/texte/etcs/balt/lit/vilentas/vilen.htm>, (2015-12-09).*

⁶³ Plg. *Solchs thut fo offt jhrs trincket / zu meinem gedechnus* LE 74₁₂.

kaip dažnai. Plg. su tokio modelio jungiamuoju žodžiu Mažvydo giesmyne (1570) ir Vilento *Enchiridione* (1579) randamus sakinius:

Kaip tankei dūna tą walgisit / ir isch to kylika gersit: Halleluia. Smerti Pona atminsit.⁶⁴ MŽG 380₂

Tatai dariket, kaip dažnai gerfit ant mana atminima. VE 33 (332)¹⁶

Tatai darikite, kaip dažnai gerfite, ant mana atminima. VE 68 (402)²⁰

Šis modelis buvo pakartotas Lozorius Zengštoko parengtuose *Enchiridione*⁶⁵ ir giesmyne⁶⁶ bei Danieliaus Kleino⁶⁷, Jono Rikovijaus⁶⁸ bei Frydricho Šusterio⁶⁹ giesmynuose, tad greičiausiai sietinas ir su ankstesnio lietuviško leidinio pavyzdžio, kuriuo sekama, įtaka, plg.:

Bet bila / tatai darikite kaip dažnai gerfite / etá. ZE 8₁₂

Tatai dariket kaip dažnai gerfit ant mana atminima. ZE 33₁₇₋₁₈

Tatai darikite kaip dažnai gerfite / ant mana atminima. ZE 73₂₀

Kaip dažnai ius ta priimfit / irgi gierfit / Man fmierti ius atmfifit. ZG 115_r

Kaip dažnay jus tą priimfit / Irgi gérfit Griekû atléidimá gaufit. KING 243₂₃

Kaip dažnay jus tą priimfit / Irgi gérfit Griekû atléidimá gaufit. RG 311₂₄

Kaip dažnay jus tą priimfit / Irgi gérfit Griekû atléidimá gaufit. ŠG 351₇

Bet kituose katekizmuose ir giesmynuose pastebima ryški tendencija 1 Kor 11, 25–26 eilučių raiškai rinktis laiko sakinius su jungiamuoju žodžiu

⁶⁴ Plg. vokiško teksto *Geistliche Lieder* (1545) atitikmenį: *So offt jr von diesem Brod esset / und von diesem Kelch trincket. Solt jr des HERRN tod verkündigen / bis er komet* (cit. pagal: Guido Michellini, *op. cit.*, p. 442).

⁶⁵ Santrumpa ZE: Lozorius Zengštokas, *Enchiridionas*, 1612, elektroninį tekstą parengė Ona Aleknavičienė, konkordancijas – Ona Aleknavičienė, Vytautas Zinkevičius, 2008, [interaktyvus], in: <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=16#downloads>, (2015-12-09).

⁶⁶ Santrumpa ZG: Lozorius Zengštokas, *Giesmės Chrikščioniškos ir Duchauniškos*, 1612, elektroninį tekstą parengė Mindaugas Šinkūnas, konkordancijas – Mindaugas Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, 2003, [interaktyvus], in: <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=8>, (2015-12-09).

⁶⁷ Santrumpa KING: Danielius Kleinas, *Naujos giesmių knygos, Naujos maldų knygelės*, 1666, elektroninį tekstą parengė Vaidotas Rimša, Mindaugas Šinkūnas, konkordancijas – Mindaugas Šinkūnas, Vaidotas Rimša, Vytautas Zinkevičius, 2006, [interaktyvus], in: <http://www.lki.lt/seniejirastai/conc.php?source=41&conc=216&page=3>, (2015-12-11).

⁶⁸ Santrumpa RG: Danielius Kleinas, Jonas Rikovijus, *Naujos pagerintos giesmių knygos, Naujos maldų knygelės*, 1685, elektroninį tekstą parengė Mindaugas Šinkūnas, konkordancijas – Ona Aleknavičienė, Vytautas Zinkevičius, Mindaugas Šinkūnas, 2004, [interaktyvus], in: <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=51>, (2015-12-11).

⁶⁹ Santrumpa ŠG: Danielius Kleinas, Frydrichas Šusteris, *Naujos giesmių knygos, Naujos maldų knygelės*, 1704, elektroninį tekstą parengė Mindaugas Šinkūnas, konkordancijas – Mindaugas Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, 2008, [interaktyvus], in: <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=34>, (2015-12-09).

kiek kartų. Tokį pasirinkimą ankstyviausiuose iš šių tekstų nulėmė vertimai iš lenkų kalbos bei atitinkamo lotyniško sakinio modelis⁷⁰ ir greičiausiai paskatino jau pirmojoje lietuviškoje knygoje, kuri taip susijusi su lenkišku originalu⁷¹, esančio sakinio su *kiek kartų* pavyzdys. Plg. 3 ir 4 lentelėse pateiktas 1 Kor 11, 25 ir 26 eilučių raiškos laiko sakiniais su *kiek kartų* fiksacijos senuosiuose lietuviškuose raštuose.

Leidinio nuoroda	1 Kor 11, 25 eilutės raiška laiko sakiniu su <i>kiek kartų</i> ⁷²
(1547) MŽK 27 ₅	tatai darikiet kiek kartu gierfít ant atminima mana. ⁷³
(1573) WP 284r ₉	tai darrikite kiek kartų walgífite ir gierfite ant atminima mana
(1598) PK ⁷⁴ 14 ₄	tatay darikit / kiekas kartu ta giarfít / ant atminima mano. ⁷⁵
(1599) DP 141 ₃₅₋₃₆	Tatái {darikit} kiek kartų gêrfíte ant' atminímo mânó. ⁷⁶
(1600) MT ⁷⁷ 10v ₈	Toktai darikite kiekas kartu gerfíte ant mana atminima. ⁷⁸

⁷⁰ Apie tiesioginę ir netiesioginę klasikinių kalbų – graikų ir lotynų – įtaką Europos kalboms, ypač matomą prijungiamųjų sakinių modeliuose ir jungiamųjų žodžių struktūroje, žr. Bernd Kortmann, *Adverbial Subordination*, p. 265 ir t.

⁷¹ Krikščioniškojo tikėjimo pagrindus CATECHISMVSA PRASTY SZADEI DEL PRAFTU *zmanių a didžiaus del funeliu ir scheinimas hukiniku* MK 17₁–39₁₆ pirmojoje lietuviškoje knygoje Mažvydas pateikė versdamas Jano Seklucjano *Katechismy text prosti dla prostego ludu* (Karaliaučius, 1545); apie mažąjį Seklucjano katekizmą žr. Dainora Pociūtė-Abukevičienė, „Martynas Mažvydas‘ Cathecism: Tradition and Signs of a New Consciousness“, in: *Martynas Mažvydas and Old Lithuania*, compiled by Regina Koženiauskiene, Vilnius: Pradai, 1998, p. 141, 153.

⁷² Plg. 1 Kor 11, 25 eilutės fragmentą klasikinėmis kalbomis – senąja graikų: τοῦτο ποιεῖτε, ὅσακις ἐὰν πίνητε, εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν, – ir lotynų: *hoc facite quotienscumque bibetis in meam commemorationem*; žr. *Internet Sacred Text Archive*, [interaktyvus], in: <http://www.sacred-texts.com/bib/index.htm>, (2015-12-10).

⁷³ Plg. atitinkamą Seklucjano *Katechismu text prosti* atkarpą: *tho czinczie / ile kroc bądzięcie pyę na pamiątkę moię* (Guido Micheli, *op. cit.*, p. 87).

⁷⁴ Santrumpa PK žymima: [Merkelis Petkevičius], *1598 metų Merkelio Petkevičiaus katekizmas*, 2-as leidimas (fotografuotinis), Kaunas: Spindulio spaustuvė, 1939.

⁷⁵ Plg. lenkiško originalo atitikmenį: *To czynćie ile kroc beđzięćie pić/ ná pámiątkę moie* PK 14₄.

⁷⁶ Plg. lenkiško originalo atitikmenį: *To czynćie ilekroc beđzięćie pić ná pámiątkę moie* ³W 148₁₀.

⁷⁷ Santrumpa MT skirta žymėti: [Simonas Vaišnoras], *Žemčiūga Teologiška*, 1600, elektroninį tekstą parengė Vilma Zubaitienė, konkordancijas – Vilma Zubaitienė, Vytautas Zinkevičius, 2003, [interaktyvus], in: <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=36>, (2015-12-09).

⁷⁸ Plg. lotyniško ir vokiško originalų atitikmenis: *Hoc facite quotienscumque biberitis, in mei commemorationem. Solchs thut so offt jers trincket zu meinem Gedechniß* (žr. Guido Micheli, parengėjas, *Simono Vaišnoro 1600 metų Žemczuga Theologischka ir jos šaltiniai*, Vilnius: Baltos lankos, 1997, p. 629).

(1653) KN K ⁷⁹ 81 ₂₆	Tay dārikit kiek kātu giarfit ānt ātminimā manā.
(1666) KING ⁸⁰ 224 ₆	Tatai daryket kiek kartu / gerfit / ant atminima mana.
(1680) PP ⁸¹ 16 ₁	Tay darikit kiek kātu giarfit ānt ātminimā manā.
(1701) BtNT ⁸²	tatai darijkit / kiek kartu gerfit / ānt ātminimo mano.
(1704) ŠG 332 ₁	Tatai darijket / kiek kartu gerfit / ant atminima mana.
(1709) K1709 ⁸³ 29 ₁₀	Tatai darykite / kiek kartu gerfite / ant mano atminimo.
(1709) K1709 91 ₂	Tatai darykite / Kiek kartu gerfite ant mano atminnimmo.
(1719) LyK ⁸⁴ 28 ₂₋₃	tai darykit', kiek kartū gérfit', ant Atminimo mano.
(1719) LyK 60 ₅₋₆	Tatai darrykit', kiek Kartu gerfit', ant Atminimo mano.
(1722) EnK ⁸⁵ 45 ₁₂₋₁₃	tai darykite / kiek Kartu prieifite / ant mano Atminimo.
(1722) EnK 87 ₂₄	tai darykit' / kiek Kartu gérfit' ⁸⁶ ant Atminimo mano.

3 lentelė. 1 Kor 11, 25 eilutės raiška laiko sakiniu su *kiek kartų*

⁷⁹ Santrumpa KN K žymima: Samuelis Minvydas, Jonas Božymovskis, *Katekizmas*, 1653, elektroninį tekstą parengė Mindaugas Šinkūnas, konkordancijas – Mindaugas Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, 2007–2008, [interaktyvus], in: <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=25>, (2015-12-09).

⁸⁰ Santrumpa KING žymima: Danielius Kleinas, *Naujos giesmių knygos*, 1666, elektroninį tekstą parengė Vaidotas Rimša, Mindaugas Šinkūnas, konkordancijas – Mindaugas Šinkūnas, Vaidotas Rimša, Vytautas Zinkevičius, 2006, [interaktyvus], in: <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=40>, (2015-12-09).

⁸¹ Santrumpa PP žymima: *Pradžia pamokslo*, 1680, elektroninį tekstą parengė Mindaugas Šinkūnas, konkordancijas – Vytautas Zinkevičius, Mindaugas Šinkūnas, 2005, [interaktyvus], in: <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=46>, (2015-12-11).

⁸² Santrumpa BtNT žymima: Samuelis Bitneris, *Naujasis Testamentas*, 1701, elektroninį tekstą parengė Ona Aleknavičienė, Jurgita Venckienė, konkordancijas – Ona Aleknavičienė, Jurgita Venckienė, Vytautas Zinkevičius, 2007–2008, [interaktyvus], in: <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=26&page=16>, (2015-12-09).

⁸³ Santrumpa K1709 žymima: Martinas Lutheris, *Mažasis katekizmas*, 1709, elektroninį tekstą parengė Veronika Adamonytė, konkordancijas – Veronika Adamonytė, Vytautas Zinkevičius, 2007, [interaktyvus], in: <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=7>, (2015-12-11).

⁸⁴ Santrumpa LyK žymima: [Heinrich Johann Lysius], *Mažas Katgismas*, 1719, parengė Pietro U. Dini, 1996, [interaktyvus], in: <http://titus.fkidg1.uni-frankfurt.de/texte/etcs/balt/lit/lysius/lysiu.htm>, (2015-12-11).

⁸⁵ Santrumpa EnK žymima: [Gabriel Engel], *Mažas Katgismas*, 1722, parengė Diego Ardoino, 2003–2004, [interaktyvus], in: <http://titus.fkidg1.uni-frankfurt.de/texte/etcs/balt/lit/engels/engel.htm>, (2015-12-11).

⁸⁶ EnK87₂₄ sakiny s leidžia vertinti kitą šiame katekizme esančią 1 Kor 11, 26 pateiktį su *kiek kartų gerkit* kaip užsilikusį užrašymą su klaida, pgl.: *tai darykit' / kiek Kartu gérkit' ant Atminimo mano* EnK 12_s.

Leidinio nuoroda	1 Kor 11, 26 eilutės raiška laiko sakiniu su <i>kiek kartu</i> ⁸⁷
(1573) WP 130V ₁₃	Kiek kartu walgifite donų tu ir iſch kelika gerfite. ſmertį weſpates <←-f> fakifite ik attais.
(1600) MT 10v ₉	kiekas kartu jus nūg tos dūnos walgifite ir iſch to Kilicha gerfite / ſmerti wieſchpaties apfakifite pakolei ateis. ⁸⁸
(1644) SP II 84 ₂₅₋₂₆	Kiek kártu tieg walgifite duonu tu / ir kupku gierfite / ſmerti Wieſpates apfakifite. ⁸⁹
(1653) KN K 81 ₂₈	Nes kiek kártu walgifit tą duoną ir tą kielichą giarfit / ſmerti Pona apfakifite / pakof átejs.
(1680) PP 16 ₂₉	Kiek kartu iſ ſitos duonos walgifite / ir kiek kartu giarfite ſmerti Pona apifakifite iki kołay ateys.
(1680) PP 16 ₃	Nes kiek kártu walgifit tą duona ir tą Kielich[a] giarfit / ſmerti Pona apfakifite / pakof átejs.
(1701) BtNT	Nes kiek kartu walgitumbit tą duną / ir tą kieliką gértumit / ſmerti Wieſpaties apfakijkit / iki jam atenciam.

4 lentelė. 1 Kor 11, 26 eilutės raiška laiko sakiniu su *kiek kartu*

Palyginus 3 ir 4 lentelėse esančias 1 Kor 11, 25–26 versetų, išreikštų sakiniams su *kiek kartu*, pateiktis skirtinguose šaltiniuose ir jų atitikmenis galimuose originaluose, matyti, kad šiam sakinių modelio sukūrimui buvo svarbus ankstesnio lietuviško teksto, kuriuo sekama, pavyzdys, susikurtas verčiant iš lenkiško arba lotyniško originalo. Toks sakinio modelis fiksuojamas jau pirmojoje lietuviškoje knygoje. Atkreiptinas dėmesys, kad to paties parengėjo autorystei priskiriamuose tekstuose šių Šv. Rašto eilučių raiškai paprastai pasirenkamas vienas kuris iš jungiamojo žodžio variantų – su vokišku šaltiniu sietinas *kaip dažnai / kaip tankiai* arba su lenkišku (kartais ir lotynišku) šaltiniu – *kiek kartu*. Greičiausiai tik su antrinių šaltinių įtaka (o galbūt su bendra redagavimo tradicija) galima susieti Mažvydo ir Kleino

⁸⁷ Plg. 1 Kor 11, 26 eilutės raišką klasikinėmis kalbomis: ὁσάκις γὰρ ἐὰν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον καὶ τὸ ποτήριον πίνητε, τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλλετε, ἄχρι οὗ ἔλθῃ ἢ *quotienscumque enim manducabitis panem hunc et calicem bibetis mortem Domini adnuntiatis donec veniat* (Internet Sacred Text Archive).

⁸⁸ Plg. lotyniško ir vokiško originalų atitikmenis: *quotienscumque enim comederitis panem hunc, et de poculo hoc biberitis, mortem Domini annunciatibis, donec veniat. Den so offt jr von diesem Brot esset und von diesem Kelch trincket / solt jr deß Herren Todt verkündigen biß daß er kompt* (Guido Michelini, *op. cit.*, p. 629).

⁸⁹ Plg. lenkiškame *Punkty kazań* tekste esantį sakinio atitikmenį: *ile kroć bedźziećie ten chleb iedli / y kielich pili śmierć Pańſka bedźziećie opowiadali* SP II 84₂₅₋₂₆.

rengtuose leidiniuose esančias abiejų sakinių modelių – ir su *kaip tankiai / kaip dažnai*, ir su *kiek kartų* – fiksacijas, plg.:

tatai darikiet kiek kartu gierffit [...] MŽK 27₅; Kaip tankei dūna tą walgisit [...] Smerti Pona atminsit MŽG 380₂
Tatai daryket kiek kartu / gerffit [...] KING 224₆; Kaip dažnay jus tą priimffit [...] Griekû atléidimã gauffit. KING 243₂₃⁹⁰

1.2.2. Kitoks laiko apibrėžties aspektas: sakiniai su *kiek kartą, kiek tiktai kartą, kiek metu kad*. 3 ir 4 lentelėse pateiktų sakinių modeliai rodo senųjų lietuviškų raštų autorių (ir/ar redaktorių⁹¹) atidumą kanoniniams sakinių modeliams ir pastangas palaikyti tradiciją. Skirtingų konfesijų atstovų raštuose išskirtinis dėmesys rodomas tinkamam *1 Kor 11, 25* eilutės nusakymui – ne vien jungiamojo žodžio, bet viso sakinio struktūros ir teiginių formulavimo požiūriu⁹². Šio tyrimo rėmuose (kreipiant dėmesį į prijungimo rodiklio parinktį) ypač įdomi yra Daukšos *Postilės* teksto atkarpa, kur pagrečiui einančiuose sakiniuose pateikti linksnio ir skaičiaus požiūriu skirtingi jungiamojo žodžio užrašymo variantai *kiek kartą* bei *kiek kartų* ir akcentuojama *1 Kor 11, 25* eilutės raiškai tinkamo sakinio varianto parinktį, atkreipianti dėmesį ne vien į sakinio sandarą, bet ir į jungiamojo žodžio formą⁹³, plg.:

Wienókię ne biłó' Kiek kârtã tai dârote gêrkite: beť biło. Tatái {darikit} kiek kartų gêrlite ańt' atminímó mâno. DP 141₃₅₋₃₆

Atitinkamoje Wujeko *postilės* teksto atkarpoje dėmesys telkiamas į sakinii tinkamos veiksmažodžio formos parinktį, o prijungimo rodiklis išlieka tas pats *ilekroć*, plg.:

wbâkże nie mowi: Ilekroć to czýnićie / piyćie: ále mowi: To czýnćie ilekroć bę dżiećie pić ná pámiatkę moie.³W 148₁₀₋₁₁

⁹⁰ Šie sakiniai kartojami ir Šusterio išleistame Kleino giesmyne; plg. ŠG 332₁ ir ŠG 351₇.

⁹¹ Pavyzdžiui, Lysiaus katekizmo taisytojų sąrašė yra nurodyti 63 asmenys; plg. Pietro Umberto Dini, „[vadas]“, in: [Heinrich Johann Lysius], *op. cit.*, p. 9–10.

⁹² Plg. Vilento perteiktą Lutherio *Mažajame katekizme* fiksuojamą požiūrį: *Nęsa Christus nebila, tó nedarikite, alba tatai papeiket. Bet bila, tatai darikite kaip dažnai gerfite etc. Nor tada tó ofstiejos nūg mušu, idant tatai daritumbim, ir niekubudu tó neapleiftumbim, ney tó papeiktumbim. Tatai darikite bila* VE 8(282)₉.

⁹³ Šis DP sakinyš išverstas arba spaustuvėje surinktas nepilnai – praleistoji dalis atstatoma skliaustuose: {*darikit*}.

Vertinant iš dabarties pozicijų DP 141³⁵⁻³⁶ sakiniai su skirtingomis *kiek kartą* ir *kiek kartų* pateiktimis rodo Daukšą suvokus tinkamus junginio, sudaryto iš *kiek* ir *kartas*, vartojimo kontekstus⁹⁴, nes *kiek kartą* perteikia kitokio pobūdžio veiksmo laiko apibrėžtį⁹⁵, kurią kituose vartojimo kontekstuose senųjų raštų autoriai dar nusakydavo samplaikomis *kiek metu kad* arba *kieks tiktay kartą*, plg.:

Mókikimefiġ [...] ne maž ne dūtis attráukť ne wieniémus wargúmamus / kiek metū kad túrime patógumą darbóp ġeróp / nórint rėġėtuš wel' ęffas kokfái dídís ákmũ ġúliš ant' kėlo. DP 186₁₆

Vczmyš fię [...] nić fię nie odracać žadnymi trudnościami / ilekroć mamy pogodę do wczynku dobrego / chociażby fię też iáki wielki kámuš zdał leżeć ná drodze. ³W 194₃₀

Kieks tiktay kartą pafiżis biednas žmogus / tiek kartą nori but iámuy meylingás. MP 114(56')₄₁

Iż ilekroć fię vżna nędzny człowiek / tylekroć chce mu być miłościwy. RP⁹⁶ 131(115)₃₈

1.3. Laiko sakinių su *kiek kartų* sinonimai. Laiko sakinių su jungiamuoju žodžiu *kiek kartų* modelis, atsiradęs verčiant 1 Kor 11, 25 ir 26 eilutes pagal lotyniško sakinio su *quotienscumque* modelį ir nuolat palaikomas bažnytinių raštų ir apeigų⁹⁷ skatino panašios sandaros sakinių, išryškinančių neapibrėžtumo laike aspektą, vartojimą. Laiko sakiniai su *kiek kartų* buvo pasirenkami kaip sakinių su jungiamaisiais žodžiais *kaip, kad tik tai* sinonimai⁹⁸. Bretkūno *Postilės* laiko sakinių (modelio V_{LIEP}, *kiek kartų* V_{BŪS}) skaitant didesneje teksto atkarpoje matomas jungiamųjų žodžių *kiek kartų* ir *kaip* reikšmių artimumas, plg.:

Todelei mielas krikščczonie / kiek kartu išchwifi muka mufu Wiefchpaties Krištaus Bažniczoie / kaip czonai ant altoriaus / alba kitur ant lentos alba fienos

⁹⁴ Čia dera prisiminti sąlygą, kad prijungimo rodikliu gali būti tik nelinksniuojamos žodžio formos; plg. Bernd Kortmann, *Adverbial Subordination*, p. 72.

⁹⁵ Apie šių sakinių atitikmenis dabartinėje lietuvių kalboje žr. 2.2 skirsnyje.

⁹⁶ Santrumpa RP žymima: [Mikołaj Rej], *Postilla Polska To iest Wykład prosty Ewangelij niedzielnych* [...] *Teraz znowu z wielką pilnością y uważnym przeyżrzeniem wydana*, Wilno: Markowicz, Jakub. Druk, 1594, [interaktyvus], in: <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=9245&from=FBC>, (2015-12-11).

⁹⁷ Performatyvaus ritualo pavyzdžiu laikytinos šv. Komunijos apeigos Krikščionių bažnyčioje; žr. Eve Sweetser, *op. cit.*, p. 314; Vyvyan Evans, Melanie Green, *op. cit.*, p. 418.

⁹⁸ Apie sinoniminį laiko jungtukų vartojimą žr. Julija Žukauskaitė, „Laiko reikšmės jungtukų vartojimas dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje“, in: *Kalbotyra*, Vilnius, 1961, t. 3, p. 92.

kakios iŃhmaliawota / ir regedams io galwa erfchkeczais iŃhdrafkita ir kruwina / tadda fákik tatai mana griekai padare / kaip iŃchwjfi io wiffa kuna kraui-eis warwanti delei plakimo / tadda dumok iŃchitai mana griekai io kuna teipo iŃchplake / kaip regi io iŃchona pradurta / io rankas ir koias prawertas bei kruwina / tadda tarik / Pone Diewe tas baifdas ir tus krauius afch tawam mielam Sunui padariau. BP I 424¹⁻⁶⁻⁸

Laiko sakinio su *kiek kartų* neapibrėžtumo reikšmės išskleidimą kitu jungiamuoju žodžiu pateikia sinonimų gausa pasižyminti *Wolfenbüttelio postilė*. Plg. sakinį su gretiminiu jungiamųjų žodžių *kad tik tai* ir *kiek kartų* užrašymu (šio sakinio pilnas gramatinis modelis būtų *VES DEON, kad tik tai {VES}* ir *kiek kartų VES*):

tai wifsada turrime dumati <<-t a priminti faw kad tik tai ir kiek kartų wercziami kreipijami a wadinami efme f: šadž. WP 102r¹⁷

Laiko sakiniams su *kiek kartų* sinonimiški yra ir nefaktyvias nuostatas perteikiantys Daukšos *Postilės* laiko sakiniai su samplaikiniu *kad norint*⁹⁹, atitinkantys lenkiško šaltinio sakinius su *kiedykolwiek*, plg.:

Kad' Pówiłas S. niéko gérimop' ne priwêrczé / wiénat' tiektaí biło / idánt tie kurié gêria / kad' nôrin't gêria / darítu ant' atminimo io: kaip' wifsadós dáro kunigái priég altôriui. DP 141³⁷⁻³⁸

Kedy Páwel s. Nikogo do pícia nie prymuša: iedno tylko mowi / áby ci ktorzy pija / kiedykolwiek pija / czynili to ná pamiáke ie°: iáko záwŃe czyniá kápláni przy ołtarzu. ³W 148¹²

dawe [...] mókřła [...] / idánt' parôditu / ioğ [...] iifśái ne priwáło mûřų búdiimo / bę kurió žmônęs iřmôkit' gáli / kad' nórint' ant' garbés ir laupsés io yra to priwałú. DP 378³⁸

dał [...] náuke [...] / aby okazał / że [...] on nie potrzebuie našego ćwieżenia / bez ktorego ludźi náuczyc' może / kiedykolwiek ku czći y chwale iego iest tego potrzebá. ³W 392⁵²

Mażgôřsiu werkfmú [...] : idánt' mané ne iźagta ir pażopôřtita raftumbéi / kad' nórint' mané ant' fúdo fáwo pawadint' têikfies. DP 583⁴⁸

Będe omywał [...] : ábys mie czyřtym y gotowym náłazł / kiedykolwiek mie ná řad fwoy poźwác' będźieř raczył. ³W 630⁴⁵

Laiko sakinių su *kiek kartų* sinonimais laikytini ir vokiškojo originalo įtakoje susikurti sakiniai su *kaip dažnai* / *kaip tankiai* (žr. 1.2.1. skirsnyje nurodytus MŽG 380₂₋₄, VE 33 (332)₁₆ ir ZE 33₁₇₋₁₈ sakinius) bei Morkūno pos-

⁹⁹ Apie Daukšos tekstų samplaikiniuose dariniuose „neutraliojo denotatyvinio statuso propozicijos kontekstuose“ reikšme 'laisvas pasirinkimas' arba 'pasirenkamasis' pasirodantį postpozicinį *nor(int)* žr. Albertas Rosinas, *op. cit.*, p. 97–98.

tilėje vartojami laiko sakiniai su *kiek kartu*, turinčiu tikslinamąją dalelytę *tiktai*, pavyzdžiui:

Jonas ir išganitoias mufo / kiek kártu tiktáy mokitiniemus fawo ápe fmerti fáwo nekoki primineimą teykieš dárít / tádá iuos teypág wífsada žadeghimais fáwo tiešít ir nuftiprint neužutruko. MP 321(160)³²

PAn á Źbáwićiel náš ilekroč jedno Źwolennikom fwym o śmierći fwoiey nieiáką wzmiankę czynić raczył / tedy ich tež záużdy obietnicámi fwymi ćiešyc á twierdzić nie omieškał. RP 359(343)₄

2. Laiko sakiniai su *kiek kartu* ir jų atitikmenys dabartinėje lietuvių kalboje

2.1. Laiko sakiniai su *kiek kartu* šių dienų Šv. Rašto tekste. Šių dienų lietuviškame Šv. Rašto leidime¹⁰⁰ *1 Kor* 11, 25 ir 26 versetų raiškai parinkti laiko sakiniai su skirtingais samplaikiniais jungiamaisiais žodžiais *kiek kartu* ir *kada tik*, plg.:

Kiek kartu gersite, darykite tai mano atminimui. Taigi, kada tik valgote šitą duoną ir geriate iš šitos taurės, jūs skelbiate Viešpaties mirtį, kol ateis.

Skirtingos jungiamųjų žodžių parinktys vienas paskui kitą einančiuose sakiniuose, turinčiuose tapatų atitikmenį originale, rodo biblinio teksto tradicijos paisymą pateikiant dažnesniu vartojimu pasižyminčią *1 Kor* 11, 25 eilutę ir derinimąsi prie įprastesnio dabartinei lietuvių kalbai jungiamąjo žodžio varianto pateikiant *1 Kor* 11, 26 eilutę¹⁰¹.

¹⁰⁰ Žr. *Šventasis Raštas. Senasis ir Naujasis Testamentas*, Senąjį Testamentą vertė Antanas Rubšys, Naująjį Testamentą vertė Česlovas Kavaliauskas, Vilnius: Lietuvos Katalikų Vyskupų Konferencija, 1998, [interaktyvus], in: <http://biblija.lt>, (2015-12-09).

¹⁰¹ Paieška elektroninio Biblijos leidimo tekste rodo, kad visame lietuviškame Šv. Rašto tekste žodžių junginys *kiek kartu* vartojamas 9 kartus, bet tik *1 Kor* 11, 25 versete *kiek kartu* atlieka laiko sakinio prijungimo rodiklio funkciją. Graikiškame NT originale sakiniai su ὅσάκις, atitinkantys senosios lietuvių kalbos laiko sakinius su *kiek kartu*, pavartoti tik 3 kartus, be jau aptartų *1 Kor* 11, 25 ir 26 versetų, tai dar *Apr* 11, 6 (žr. <http://biblia-online.pl/biblia,,,rozdzial,11,wers,6,0,27,6,t.html>, (2015-12-11)), plg.: οὗτοι ἔχουσιν ἐξουσίαν κλειῖσαι τὸν οὐρανὸν ἵνα μὴ βρέχη ὑετὸς ἐν ἡμέραις αὐτῶν τῆς προφητείας καὶ ἐξουσίαν ἔχουσιν ἐπὶ τῶν ὑδάτων στρέφειν αὐτὰ εἰς αἶμα καὶ πατάξαι τὴν γῆν πάση πληγῇ ὅσάκις ἐὰν θελήσωσιν, kurį dabartiniame Šv. Rašto leidime atitinka *Jiedu turi galią užrakinti dangų, kad jų pranašavimo dienomis nelytų lietūs, turi galią vandenį paversti krauju ir ištikti žemę bet kokia neganda, kada panorės*. Įdomu tai, kad jau minėtame (žr. 3 ir 4 lentelę) Bitnerio NT vertime (1701) šis versetas pateiktas sakiniu su *kiek kartu*, plg.: *Tie waldžia tur užrakint dangų / idant ne lijtų dienofe pranašijftes jų / ir waldžia tur ant wandeniū / pėrmainijti jūs ing krauja / ir ištikti žėme wiffokia flogà kiek kartu norės* BtNT *Apr* 11, 6. Dar plg. lotynišką *Apr* 11, 6 verseto atitikmenį: *Hi habent potestatem claudendi clum, ne*

2.2. Sintaksinė neapibrėžtumo laike raiška įprastinėse kalbos situacijose. Vertinant *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno*¹⁰² pateiktus paieškos su *kiek kartų*, *kiekkart* rezultatus galima teigti, kad dabartinėje lietuvių kalboje įvardžio *kiek* samplaika su daiktavardžiu *kartų* vartojama gana dažnai su kiekybine informacija susijusiuose kontekstuose – norint ją perteikti ar jos gauti, pavyzdžiui:

kiek kartų į tuos namus ėjo, tiek kartų drebėdamas spaudė skambučio mygtuką. DLKT¹⁰³

Skaičiuojama, kiek kartų pulsas sutvinksės per šimtą gydytojo kvėpavimo ciklų. DLKT

Kiek kartų galiu kartoti, kad pažadėjau apie tai niekam nepasakoti. DLKT

Suskaičiuokite, kiek kartų prie raidžių nuo A iki E pažymėjote atsakymą „teisingai“. DLKT

O kiek kartų ji jam dovanojo gėlių? DLKT

Prijungimo rodiklio funkciją laiko sakinyje atliekančio *kiek kartų* paieškų virtualioje erdvėje rezultatai skurdūs, – šia funkcija publicistiniuose tekstuose galima rasti kelis Vinco Kudirkos sakinio su *kiekkart*¹⁰⁴ (pirmąkart paskelbto 1899 m.) percitavimo atvejus¹⁰⁵, plg.:

Lietuvi! Kiekkart pamirši savo pareigas dėl tėvynės, dirstelk ant to paminklo, o tuoj atsiminsi! DLKT

Reta, tik tradiciškai iškilias citatas perteikianti laiko sakinių su *kiek kartų* / *kiekkart* vartoseną dabartinėje lietuvių kalboje leidžia teigti, kad kitų kalbų – lotynų ir lenkų – pavyzdžio įtakoje susikurtas ir tik tam tikros morfosintaksinės struktūros sakiniuose vartotas *kiek kartų* kaip laiko sakinių jungiamasis žodis savo gyvavimo ciklą beveik baigė. Vietoj šio modelio laiko sakinių veiksmo neapibrėžtumą ar atsitiktinumą išryškinančiomis reikš-

pluat diebus propheti ipsorum: et potestatem habent super aquas convertendi eas in sanguinem, et percutere terram omni plaga quotiescumque voluerint.

¹⁰² Toliau DLKT santrumpa žymimas šaltinis: Kompiuterinės lingvistikos centro *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*, [interaktyvus], in: <http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/advanced.search>, (2015-12-11).

¹⁰³ *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* atliepiamąjį žodį *tiek* turintys šalutiniai sakiniai su jungtuku *kiek* vadinami kiekybės lyginamaisiais posakiais; žr. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, redaktorius Vytautas Ambrazas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005 (¹1994), p. 636.

¹⁰⁴ Tai laiko sakinių su *kiek kartų* gramatinį standartą atitinkantis sakinytis – modelis *Kiekkart* V_{BŪS}, V_{LIEP}.

¹⁰⁵ Tai leidiniai *Lietuvos aidas* (1996), *Gimtas kraštas* (1996), *Tremtinys* (2015).

mėmis dabartinėje lietuvių kalboje vartojami laiko sakiniai su samplaikiniu jungiamuoju žodžiu *kada tik / kai tik*.

Gramatiniai laiko sakinių su *kada tik, kai tik* modeliai atitinka senojoje lietuvių kalboje vartotų laiko sakinių su *kiek kartų* modelius. Plg. 2 lentelėje pateiktus gramatinius senosios lietuvių kalbos laiko sakinių su *kiek kartų* modelius su dabartinėje kalboje vartojamų laiko sakinių modeliais bei jų iliustracijas sakiniiais, apibūdinančiais su neapibrėžto veiksmo laiko raiška, tam tikru pasikartojimu ar įpročiu susijusias situacijas:

V_{ES} (EPIST / SKATIN / DEON), *kada tik* V_{ES} :

Gal jį kartoja kokius šešis kartus per savaitę? Nes kada tik įsijungi televizorių, tikėdamasis pamatyti naują laidą, vėl išvysti tą patį. DLKT
Nesvarbu, kiek amžių mus skiria nuo anų Velykų vakarienės, nes kada tik valgome šitą duoną ir geriamo iš šitos taurės, Viešpaties Vakarienė mums primena, kad kartu su Jėzumi dabar pereiname į Pažado žemę. DLKT

V_{ES} (EPIST / SKATIN / DEON), *kada tik / kai tik* $V_{BŪS}$:

Ji bet kurią akimirką gali grįžti, kai tik gynėjai išsikvieš ją pagalbon. DLKT
Prašome užsukti kada tik panorėsite. DLKT

V_{LIEP} , *kada tik* V_{ES} :

ir štai tau jurginas, žiūrėk, grožėkis, kada tik pakeli akis į langą. DLKT

V_{LIEP} , *kada tik* $V_{BŪS}$:

Ir atsiųskite man Bergoto knygą. Ji pas jūsų tetą. Tai neskubu, po trijų dienų, po savaitės, kada tik panorėsite, tik neužmirškite. DLKT
Kalbu nuoširdžiai – kreipkitės, kada tik prireiks. DLKT

$V_{BŪS}$, *kada tik* $V_{BŪS}$:

Ir mes susitiksime ne kartą per metus, o kada tik tu panorėsi. DLKT
Kada tik panorėsiu, galėsiu sustoti ir negerti.¹⁰⁶
Arbata geriama ketvirtą valandą, tačiau nesvarbu – kada tik beateisite, visada būsit man mieli svečiai. DLKT

Laiko sakiniai su samplaikomis *kada tik / kai tik*, perteikiantys neapibrėžto dažnumo veiksmo pasikartojimą praeityje, t. y. faktyvias nuostatas (gramatinis modelis $V_{BŪT}$, *kada tik* $V_{BŪT}$ arba $V_{BŪT}$, *kai tik* $V_{BŪT}$), vartojami gana retai, plg.:

¹⁰⁶ <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/justina-kaliatkaite-priklausomybe-visos-seimos-liga/85344>, (2015-12-10).

Kada tik keliu važiavau pro Trakus, man verkė iš skausmo širdis.¹⁰⁷

Kai tik galėdavau nešioti padurias spalvas, vis kas nors mirdavo. DLKT

Vietoj jų dabartinėje lietuvių kalboje dažniau pasirenkami sudėtiniai prijungiamieji laiko sakiniai su *kai*, pagrindiniame sudėtinio sakinio dėmenyje turintys atliepiamąjį žodį *kiekvienąkart / kaskart*. Šio tipo sakinių modelį jau reikia vertinti kaip kitą senosios lietuvių kalbos laiko sakinių su samp-laikiniais *kiek kartą / kiek metu kad*¹⁰⁸ sugramatinimo laipsnį, nes sakinyje pavartotas *kiekvienąkart / kaskart* reikalauja ir tam tikros veiksmo *apibrėžtumo* laike nuorodos¹⁰⁹, kuri gali būti perteikiama veiksmožodiniu laiko sakiniu su jungiamaisiais žodžiais *kai tik, kai, kuomet, vos*¹¹⁰ arba dalyviniu bejungtuku laiko sakiniu¹¹¹.

Apibendrinimas. Senuosiuose lietuvių raštuose žodžių samplaika *kiek kartų* buvo vartojama ne vien ir dabartinėje kalboje įprastomis reikšmėmis, bet ir kaip laiko sakinių prijungimo rodiklis. Laiko sakiniai su jungiamuoju žodžiu *kiek kartų* buvo sudaromi siekiant pranešti apie neapibrėžtu laiku įvykusio ar įvyksiančio ir atsitiktinį arba pasikartojantį dažnumą turėsiančio veiksmo galimybę¹¹².

Laiko sakiniai su *kiek kartų* WP, BP, DP ir SP vartojami negausiai (šaltinyje sudaro 0,4–1,4% visų laiko sakinių su bendrosios reikšmės jungiamaisiais žodžiais: WP – 5× (1,2%); BP – 5× (~1,4%); DP – 6× (~0,5%); SP – 1× (~0,4%).

¹⁰⁷ Sakinys populiarus kaip Maironio eilėraščio *Trakų pilis* (pirmąkart publikuoto 1892 m.) citata.

¹⁰⁸ Plg. 1.2.2 skirsnyje minėtą DP 141₃₅ sakinį su *kiek kartą*, kurį Daukša nurodė esant netinkamą 1 Kor 11, 25 eilutės raiškai.

¹⁰⁹ Išskyrus atvejus, kai apibrėžtumo laike nuoroda yra pateikta ankstesniu sakiniu, pavyzdžiui: *Lyg niekada anksčiau nebūtum manęs matęs? Kiekvienąkart – lyg pirmąkart?* (DLKT).

¹¹⁰ Pavyzdžiui: *Bažnyčia tikintiesiems labai pataria priimti šv. Komuniją kiekvieną kartą, kai tik jie dalyvauja Eucharistijos šventime* (<http://www.prisikelimas.lt/index.php?id=55>, (2015-12-11)); *Virtuoės grindis reikia drėgnai valyti kiekvienąkart, kai jos prisitaškos* (DLKT); *Tai nutinka kiekvienąkart, kuomet šie paradinėmis uniformomis vilkintys vyrai išsirikiuoja prie lektuvo trapo ar Krašto apsaugos ministerijos* (DLKT); *Jis mane bausdavo kiekvienąkart, vos tik pameluodavau* (DLKT); *Kaskart, kai tik Šlubis surengdavo išpuolį, iš dangaus jo armiją žaibiškai užgriūdavo mantos, priversdamos jį slėptis apsauginiame kerų kiaute* (DLKT).

¹¹¹ Pavyzdžiui: *Kiekvienąkart patirdami mūsų smurtą, jie vis labiau pasimeta* (DLKT); *O ji ir vėl aikčioja, net rankomis ploja, kiekvienąkart lektuovui padarius didesnę manevrą* (DLKT).

¹¹² Plg. Bernd Kortmann, *Adverbial Subordination*, p. 186; Bernd Kortmann, „Adverbial Subordinators in the Languages of Europe“, p. 465.

Laiko santykių raiškos aspektas sakiniuose su *kiek kartų* gali būti paryškintas atliepiamuoju žodžiu *tada / visada*. Šalutinio dėmens tariniui šiuose sakiniuose vartojamos tik asmenuojamosios veiksmažodžio formos. Pagrindinio dėmens tarinio raiškai dažnai parenkami skatinamojo ar deontinio modalumo veiksmažodžiai. WP ir DP esama faktyvias nuostatas perteikiančių laiko sakinių su *kiek kartų*, kurių pagrindinio ir šalutinio dėmens tariniais eina episteminio modalumo (būtojo laiko) veiksmažodžiai. Senuosiuose raštuose vartojami tam tikros morfosintaksinės struktūros nefaktyvias nuostatas perteikiantys sakiniai su jungiamaisiais žodžiais *kad tik tai, kad norint, kaip, kaip dažnai, kaip tankiai* laikytini laiko sakinių su *kiek kartų* sinonimais.

Dinamišką įprastos leksinės reikšmės žodžių junginio *kiek kartų* vartimą specialias gramatines tik funkciniam žodžiui būdingas charakteristikas turinčiu žodžiu galima sieti su tam tikrų frazių performatyvumu. Senuosiuose lietuviškuose raštuose vartojami 1 Kor 11, 25 ir 26 eilutes perteikiantys laiko sakinių su *kiek kartų* modeliai yra susiję su svarbia krikščioniškųjų apeigų ritualo dalimi – Eucharistija. Įprastos leksinės reikšmės junginio *kiek kartų* desemantizaciją ir vartimą prijungimo rodikliu lėmė išskirtinis 1 Kor 11, 25 eilutės populiarumas ir svarba. Skirtinguose Lutherio Mažojo katekizmo vertimuose į lietuvių kalbą matoma tendencija 1 Kor 11, 25 eilutės raiškai rinktis laiko sakinį su prijungimo rodikliu *kiek kartų*, nors struktūriškai jis neatitinka vokiškame originale esančio *so oft(ens)*. Tokį prijungimo rodiklio *kiek kartų* pasirinkimą lėmė ne vien didesnis šio modelio semantinis derėjimas neapibrėžtumo laike raiškai, bet ir su jau Mažvydo (1547) katekizme užfiksuoto sakinio su *kiek kartų* modelio, susikurto pagal lenkų kalbos sakinių su *ilekroć* ir Vulgatos sakinių su *quotienscunque*, įtaka, pgl.: *tatai darikiet kiek kartu gierffit ant atminima mana* (MŽK 27₅).

Šių dienų lietuviškame Šv. Rašto leidime 1 Kor 11, 25 ir 26 versetų raiškai parinkti laiko sakiniai su skirtingais jungiamaisiais žodžiais, pgl.: *Kiek kartų gersite, darykite tai mano atminimui. Taigi, kada tik valgote šitą duoną ir geriate iš šitos taurės, jūs skelbiate Viešpaties mirtį, kol ateis*. Skirtingų jungiamųjų žodžių – *kiek kartų* ir *kada tik* – parinkty išskirtinius originalo atitikmenis turinčiuose gretimuose sakiniuose sietinos ne vien su stilistika, bet ir su precizišku bažnytinės kalbos formuluočių vartojimu ir biblinio teksto tradicijos paisymu pateikiant dažnesniu vartojimu pasižyminčią 1 Kor 11, 25 eilutę bei prisiderinimu prie dabartinei lietuvių kalbai įprastesnio jungiamąjo žodžio varianto pateikiant rečiau vartojamą 1 Kor 11, 26 eilutę.

Reta, tik tradiciškai iškilias citatas perteikianti laiko sakinių su *kiek kartų / kiek kart* vartosena dabartinėje lietuvių kalboje leidžia teigti, kad kitų kalbų –

lotynų ir lenkų – pavyzdžio įtakoje susikurtas ir tik tam tikros morfosintaksinės struktūros sakiniuose vartotas samplaikinis *kiek kartų* kaip prijungimo rodiklis savo gyvavimo ciklą beveik baigė ir dabar laikytinas archaizmu. Dabartinėje lietuvių kalboje vietoj šio modelio laiko sakinių veiksmo neapibrėžtumą ar atsitiktinumą išryškinančiomis reikšmėmis vartojami sakiniai su samplaikomis *kada tik, kai tik*. Šiems sakiniams kaip ir senosios lietuvių kalbos sakiniams su *kiek kartų* būdinga pagrindinio dėmens tarinio raiška skatinamojo ar deontinio modalumo veiksmažodžiu. Faktyvias nuostatas perteikiantys laiko sakiniai su samplaikomis *kada tik / kai tik* neapibrėžto dažnumo veiksmo pasikartojimui praeityje nusakyti vartojami gana retai. Vietoj jų dabartinėje lietuvių kalboje pasirenkami sudėtiniai prijungiamieji laiko sakiniai su *kai* ir atliepiamuoju žodžiu *kiekvieną kartą / kiekvienąkart / kaskart*, kurie yra senojoje lietuvių kalboje vartotų laiko sakinių su jungiamuoju žodžiu *kiek kartą / kiek metu kad* pakaitalas.

SENTENCE MODEL ENCOURAGED BY THE TEXTS AND
RITUALS OF THE CHRISTIAN CHURCH: TEMPORAL
CLAUSES WITH *KIEK KARTŲ* IN OLD LITHUANIAN

Jūratė Pajėdienė

Summary

The article discusses the reasons that determined the formation and establishment of temporal clauses with *kiek kartų* in Old Lithuanian, the frequency of their use, morphosyntactic properties, semantics and synonymous equivalents.

In old Lithuanian texts the combination of words *kiek kartų* was not only used in the lexical meanings common to the modern Lithuanian language (with a determinative and quantitative *kiek*) but also as an adverbial subordinator of temporal clauses in the form of a multi-word expression. Temporal clauses containing the adverbial subordinator *kiek kartų* were used to provide information about the action that was expected to happen at an *indefinite time* and at an incidental or repetitive frequency. The dynamic desemanticization of the phrase word *kiek kartų* with the usual lexical meaning and its transformation into a word with special grammatical characteristics typical only of a functional word which occurred in Old Lithuanian can be associated with the performativity of certain phrases used by the Christian Church. The sentence models with temporal clauses containing *kiek kartų*, which express the lines 1 Cor 11, 25–26 and are

used in the old Lithuanian texts, are linked with an important element of the Christian rituals – the Altar’s Sacrament or the Eucharist. To perform this ritual and to explain its importance, the temporal clauses with *kiek kartų* expressing the lines 1 Cor 11, 25–26 are not only found in old Lithuanian homilies, but also in catechisms. Different translations of *The Small Catechism* by Martin Luther into Lithuanian show a tendency to choose a temporal clause with the adverbial subordinator *kiek kartų* to express the line 1 Cor 11, 25, though structurally it does not correspond to *so oft(ens)* used in the original version in the German language. The choice of the adverbial subordinator *kiek kartų* can be explained by the better semantic agreement of the word combination of this model for expressing an action taking place at an indefinite time as well as the influence of the sentence model containing the clause with *kiek kartų* which was created by the example of Polish sentences with *ilekroć* and the Vulgate sentences with *quotienscunque* and was already recorded in the catechism by Martynas Mažvydas (1547), cf. *Tatai darikiet kiek kartu gierssit ant atminima mana* (MŽK 27). The expression of the line 1 Cor 11, 25 by means of a temporal clause containing the adverbial subordinator *kiek kartų* which appears in the present Lithuanian translation of the Bible can also be explained by the precise use of the ecclesiastical language formulas.

A rare use of temporal clauses with *kiek kartų* which is limited to the traditional expression of elevated style citations in modern Lithuanian leads to the conclusion that the cycle of the existence of the adverbial subordinator *kiek kartų*, following the example of other – Latin and Polish – languages and used in narrow grammatical frames, is nearly over. To highlight the indefinite or incidental nature of the time of action in modern Lithuanian, the temporal clauses with *kiek kartų* are replaced with temporal clauses containing *kada tik, kai tik*.